

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “ความเชื่อและความสนใจในการปฏิบัติธรรมของผู้สวดสาธยายพระไตรปิฎก ณ วัดไร่เกาตั้งสำโรง” ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ที่เกี่ยวกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวกับความศรัทธาในการปฏิบัติธรรม

๒.๒ การสวดสาธยายพระไตรปิฎก

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวกับความศรัทธาในการปฏิบัติธรรม

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ซึ่งในความเชื่อนั้นมีการให้ความหมายที่แตกต่างกันตามความคิดเห็น และความเข้าใจในแต่ละบุคคล ลัทธิหรือศาสนา ในบริบทนี้ได้แยกอธิบายศรัทธา เพื่อให้เข้าใจในความหมายของศรัทธาในคัมภีร์พุทธศาสนา ทศนะของนักวิชาการ และที่มีผลต่อความสัมพันธ์กับเป้าหมายของพุทธศาสนา จึงให้ความหมายของศรัทธาไว้ ดังนี้

๒.๑.๑ นิยามความหมายความศรัทธา

๑. ความหมายตามหลักสัททนต์

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ตามความหมายที่ให้ไว้ดังนี้ พจนานุกรม บาลี - ไทย ฉบับนักศึกษา ให้ความหมายศรัทธา ไว้คือ ความเชื่อ^๑ หนังสือบรรณานุกรม สัททวิเสสวิคคหะ วิเคราะห์ศัพท์ไว้ว่า “สัทธา สัททหน สัทธา, (ความเชื่อ ชื่อว่าสัทธา)” และว่า “สัททหนติ เอตาสย วั สัททหนติ สัททหนมตตเมว วั เอสาติ สัทธา” (ธรรมชาติเป็นเครื่องเชื่อ หรือธรรมชาติที่เชื่อเอง หรือเป็นเพียงความเชื่อ ชื่อว่าสัทธา)^๒

^๑ พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), จำลอง สารพัดนึก, รศ. พจนานุกรม บาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๗๘๖

^๒ พระราชเวที (สมพงษ์ พรหมวิโส), บรรณานุกรม สัททวิเสสวิคคหะ, (กรุงเทพมหานคร: ประดิพัทธ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๗.

๒. ความหมายตามหลักอรรถนัย

ธรรมที่ชื่อว่า ศรัทธา เพราะการเชื่อพุทธุคุณเป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าศรัทธา เพราะความเชื่อ คือ ดำเนินไปสู่รัตนะมีพระพุทธุคุณเป็นต้น อาการแห่งการเชื่อ ชื่อนี้ว่าน้อมใจเชื่อ เพราะหยั่งลงเหมือนการทำลายแล้วแทรกเข้าไปในพุทธุคุณเป็นต้น ที่ชื่อว่าเลื่อมใสยิ่ง เพราะเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเลื่อมใสอย่างยิ่งในพุทธุคุณเป็นต้น หรือว่าตัวเองยอมเลื่อมใส^๓

ศรัทธา จัดเป็นเจตสิกธรรมในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า สัทธาเจตสิก คือ ความเชื่อถือเหตุผลตามความเป็นจริง ความเลื่อมใสในกุศลธรรม ความเชื่อในฝ่ายดี เช่น เชื่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีลักษณะที่ชัดเจน^๔ ดังนี้

สัททหนลักขณา	มีความเชื่อถือในอารมณ์ที่ดี เป็นลักษณะ
ปสาทรสา	มีการเลื่อมใส เป็นกิจ
อกาหุสสิยปจจุปฏฐานา	มีความไม่ขุ่นมัว เป็นผล
สัทเทยวตถุปฏฐานา	มีปัญญียัตถุ เป็นเหตุใกล้

ศรัทธาแม้อย่างน้อยเพียงเชื่อว่าสัตว์นั้นมีกรรมเป็นของตน คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เพียงเท่านั้นก็เป็นคุณยิ่ง มิฉะนั้นก็จะไม่ประหยัดต่อบาปกรรม จะกระทำการอะไรก็ไม่คิดว่าเป็นทุจริตเสียหาย เพราะสำคัญผิดว่าจะไม่ต้องได้รับผลนั้น ถ้ามีศรัทธา เชื่อกรรมเชื่อผลของกรรมแล้ว ก็จะตั้งตนไว้ในทางที่ชอบ ประกอบการงานที่ปราศจากโทษ ศรัทธา จึงเป็นธรรมเบื้องต้นที่จะทำให้ประกอบคุณงามความดี เป็นบุญเป็นกุศล จนหาประมาณมิได้ สัทธา พิชา สัทธาเปรียบเหมือนพืช (อันจะงอกงามโตใหญ่ให้ดอกผลในภายหลัง)

๓. ความหมายของศรัทธาตามทัศนะนักวิชาการ

๑) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของคำว่า ศรัทธา ว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ความเลื่อมใส^๕

๒) พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ.๙) กล่าวถึง ศรัทธา ว่าเป็นเครื่องฝังจิตด้วยดีของพุทธบริษัท หมายถึง พุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ต่างก็พากัน

^๓ อภิ.สง.อ.(ไทย) ๑/๑/๓๘๓.

^๔ ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), *ลักษณะที่ชัดเจนแห่งปรมัตถธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๐.

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๖๗.

เชื่อมั่นและเลื่อมใสในพระรัตนตรัย อย่างหนักแน่นมั่นคง ไม่หวั่นไหวเอนเอียงไปในศาสนาอื่น ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะศรัทธาเป็นผู้รักษาใจไว้ ทรงใจไว้ ผ่องใจไว้ให้อยู่กับมหากุศล ซึ่งมีผลเป็นสุข^๖

๓) พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ปธ.๙ ราชบัณฑิต) ให้ความหมายศรัทธาไว้ใน พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัดศรัทธาว่า ความเชื่อ หมายถึง เฉพาะที่เชื่อด้วย ปัญญา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุและผล ถ้าเชื่อโดยปราศจากปัญญา เรียกว่า อธิโมกข์ (ความน้อมใจเชื่อ หรือเชื่อตามเขา)^๗

๔) พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต) กล่าวถึงความหมายของศรัทธาไว้ในหนังสือ พระพุทธศาสนาในฐานะรากฐานของวิทยาศาสตร์ไว้ว่า ศรัทธาที่ถูกต้องมีลักษณะของศรัทธาอยู่ได้ จากจุดหมายของพระพุทธศาสนา คือ วิมุตติ ความหลุดพ้น หรืออย่างที่เรียกปัจจุบันว่าอิสรภาพ และไม่ต้องขึ้นต่อองค์พระศาสดา ปัจจัยที่ส่งผลต่อไปจนถึง วิมุตติ เป็นจุดหมายบังคับ ให้ต้องมี ปัญญา ปัญญาที่เป็นตัวทำให้ถึงจุดหมายก็ด้วยอาศัย ศรัทธา เป็นจุดเริ่มหรือเป็นสื่อนำให้เป็น ใน กระบวนการของการเข้าถึงความจริง ศรัทธาเป็นตัวเริ่มต้นนำเข้าสู่ปัญญา แล้วปัญญาก็เป็นตัว นำไปสู่วิมุตติ ปัจจัยสัมพันธ์อันนี้เป็นตัวกำหนดลักษณะของศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา เพราะ ทั้งสามอย่างนี้ต้องมีความสัมพันธ์กันไม่สามารถขาดอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ในแง่ของบุคคลทั่วไปที่ ต้องอาศัยศรัทธาเป็นตัว เริ่มต้น เพื่อให้ถึงเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ก็ด้วยอาศัย ความสัมพันธ์ของศรัทธากับปัญญาจึงจะมุ่งสู่เป้าหมายความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัย เกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ในทางพระพุทธศาสนา ศรัทธา จึงมีลักษณะเป็นสื่อนำสู่ปัญญา กับ ความเป็นอิสระ^๘

๕) สุนน อมรวิวัฒน์ ได้สรุปความหมายของศรัทธา โดยเรียบเรียงจากหนังสือพุทธ ธรรมว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อและความรู้สึกซาบซึ้งด้วยมั่นใจในเหตุผลเท่าที่ตนมองเห็นเป็น ความมั่นใจใน ๓ องค์ประกอบ คือมั่นใจว่าเป็นไปได้ มั่นใจว่ามีคุณค่าและเร้าใจให้อยากพิสูจน์ ความจริง ศรัทธาที่แท้จริงตามนัยทางพุทธศาสนาจึงมิใช่ศรัทธาที่ใช้อารมณ์จนลืมหេตุผล แต่ ศรัทธาต้องมีปัญญาเป็นตัวควบคุม ส่งเสริมความคิด วิจัยวิจารณ์จนค้นพบเหตุและผล ได้ทดลอง ปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ให้ประจักษ์ความจริงแท้ตน จนหมดสงสัยจึงเกิดศรัทธา ศรัทธาเป็นปัจจัยแรก

^๖ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิเถร ป.ธ.๙), **วิปัสสนากรรมฐาน ภาค ๑ เล่ม ๒ ว่า ด้วยวิปัสสนากรรมฐานทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒.

^๗ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ปธ.๙ ราชบัณฑิต), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด**, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๙๕๐ .

^๘ พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในฐานะรากฐานของวิทยาศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๓-๑๑๕.

ที่สุด หรือเป็นขั้นต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา ศรัทธา คือ ความเชื่อในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ หรือเรียกว่า พระรัตนตรัยอันเป็นความเชื่อที่มีเหตุและผล รวมทั้งต้องมีปัญญากำกับไว้อยู่เสมอ^๙

สรุปว่า ศรัทธา เป็นความเชื่อ ทางพระพุทธศาสนาเป็นความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เป็นสื่อนำไปสู่ปัญญาเข้าถึงความจริง โดยใช้ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาประกอบ กลั่นกรองในการตัดสินใจ และใช้ปัญญานำไปสู่วิมุตติคือความหลุดพ้น ถ้าเมื่อใดที่บุคคลมีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องของคำว่าศรัทธา ที่เป็นไปตามแนวทางของพระพุทธศาสนาแล้ว ศรัทธาจะมีผลต่อชีวิต เพื่อนำไปสู่ให้เกิดปัญญา และนำไปให้บรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๒.๑.๒ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับศรัทธา

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับศรัทธา โดยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ (๑) ทฤษฎีเกี่ยวกับศรัทธาด้านจิตวิทยา มุ่งศึกษาจากงานของนักวิชาการนักวิจัยผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยา (๒) ความศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา มุ่งศึกษาจากหนังสือตำราของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา มีรายละเอียดดังนี้

ก. ทฤษฎีเกี่ยวกับศรัทธาด้านจิตวิทยา

๑. โฟลเล่ อาร์ (Foley, R) ได้อธิบายการให้เหตุผลสนับสนุนความเชื่อที่สำคัญอยู่ ๒ แนวทางด้วยกันคือ มูลฐานนิยม และสหนัยนิยม^{๑๐}

๑) มูลฐานนิยมอธิบายว่า การให้เหตุผลสนับสนุนมีโครงสร้างเป็นช่วงชั้น กล่าวคือ ความเชื่อบางอย่างเป็นความเชื่อพื้นฐาน ที่มีเหตุผลสนับสนุนในตัวเอง และความเชื่อพื้นฐานเหล่านี้ก็ให้เหตุผลสนับสนุนความเชื่ออื่น ๆ

๒) สหนัยนิยมปฏิเสธว่ามีความเชื่อใด ๆ ที่มีเหตุผลสนับสนุนตนเอง และเสนอว่าความเชื่อต่าง ๆ ให้เหตุผลสนับสนุนซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อเดียวกัน นักมูลฐานนิยมและนักสหนัยนิยมส่วนใหญ่จัดอยู่ในกลุ่มทฤษฎีที่เน้นปัจจัยภายใน ที่เห็นว่าเงื่อนไขใด ๆ ที่ตัดสินว่าความเชื่อมีเหตุผลสนับสนุนนั้น เป็นเงื่อนไขที่อยู่ภายในตัวผู้เชื่อ เช่น

^๙ สุมณ อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ โครงการตำรา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป., (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๙.

^{๑๐} Foley, R. ๑๙๙๓. Working without a Net. New York: Oxford University Press. (ข้อถกเถียงเกี่ยวกับมูลฐานนิยม เหตุผลเกี่ยวกับความเชื่อ-เหตุผลที่ไม่เกี่ยวกับความเชื่อ สหนัยนิยม probabilism และวิมุตตินิยม).

ความเชื่อและประสบการณ์ที่คนมี ส่วนทฤษฎีที่เน้นปัจจัยภายนอก โต้แย้งว่าเราไม่สามารถตัดสินว่าความเชื่อได้เหตุผลสนับสนุนหากไม่พิจารณาสภาพแวดล้อมภายนอกของผู้เชื่อ ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ทฤษฎีที่เน้นปัจจัยภายนอกเกิดขึ้นในฐานะทางเลือกที่ใช้โต้แย้ง ทฤษฎีที่เน้นปัจจัยภายในรูปแบบที่มีอิทธิพลของทฤษฎีที่เน้นปัจจัยภายนอก คือ ทฤษฎีที่เน้นความน่าเชื่อถือของกระบวนการ^{๑๑}

๒. ดับบลิว. วี. ไควน์ (W. V. Quine)^{๑๒} เสนอความคิดเกี่ยวกับญาณวิทยาเชิงธรรมชาติไว้ในบทความ “Naturalized epistemology” โดยเสนอว่าญาณวิทยาควรจะเป็นเพียงบทหนึ่งของจิตวิทยา กล่าวคือไควน์^{๑๓} เสนอให้เปลี่ยนสถานะของญาณวิทยาไป เป็นส่วนหนึ่งของจิตวิทยาเชิงปริชาณที่มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลกับความเชื่อ แทนการพยายามประเมินลักษณะและวิธีการได้มาซึ่งความรู้อย่างที่ทำกันในญาณวิทยาเชิงบรรทัดฐาน เห็นได้ว่าข้อเสนอดังกล่าวเท่ากับเป็นการเปลี่ยนสถานะของญาณวิทยาเชิงบรรทัดฐานที่มีคำถามเชิงคุณค่า เช่น “เราควรให้เหตุผลสนับสนุนความเชื่ออย่างไร” ไปเป็นการอธิบายเชิงธรรมชาติว่า “ความเชื่อเกิดขึ้นมาได้อย่างไร” โกลด์แมนโต้แย้งว่าญาณวิทยาเชิงธรรมชาตินั้นไปด้วยกันได้ดีกับทฤษฎีแบบเน้นความน่าเชื่อถือของกระบวนการ ดังนั้นญาณวิทยาจึงยังคงมีส่วนที่เป็นบรรทัดฐานอยู่เนื่องจากสามารถประเมินได้ว่า เราจะมีเหตุผลสนับสนุนความเชื่อเมื่อเราใช้กระบวนการสร้างความเชื่อที่น่าเชื่อถือและขณะเดียวกันก็ถือเป็นญาณวิทยาเชิงธรรมชาติ เนื่องจากวิทยาศาสตร์เป็นตัวที่ช่วยอธิบายว่ากระบวนการที่นำสู่ความเชื่อแบบใดที่มีความน่าเชื่อถือ

๓. โกลด์แมน (Goldman)^{๑๔} เดรสเก้ (Dreske)^{๑๕} อาร์มสตรอง (Armstrong)^{๑๖} และโซซา (Sosa)^{๑๗} เป็นกลุ่มนักทฤษฎีที่เน้นปัจจัยภายนอก ที่มีอิทธิพลมากแนวคิดหนึ่ง คือ ทฤษฎีที่

^{๑๑} Alston, W. ๑๙๘๙. Epistemic Justification. Ithaca, NY: Cornell University Press. (รวบรวมบทความสำคัญต่าง ๆ เกี่ยวกับมูลฐานนิยม ภายนอกนิยม ภายในนิยม reliabilism และประเด็นทางญาณวิทยาอื่น ๆ).

^{๑๒} Quine, W. V. ๑๙๖๙. Epistemology Naturalized. In Ontological Relativity and Other Essays. New York: Columbia University Press. (บทความซึ่งทำให้เห็นความเคลื่อนไหวแรกเริ่มของแนวคิดญาณวิทยาเชิงธรรมชาติ).

^{๑๓} Quine, W. V. ๑๙๙๐. The Pursuit of Truth. Cambridge, MA: Harvard University Press. (บทแรกนั้นอธิบายแนวคิดทางญาณวิทยาของไควน์)

^{๑๔} Goldman, A. Epistemology and Cognition. Cambridge, MA: Harvard University Press. (ข้อปกป้องต่อแนวคิดแบบ reliabilism ที่มีอิทธิพล). 1986.

^{๑๕} Dretske, F. Knowledge and the Flow of Information. Cambridge, MA: MIT Press. (ข้อปกป้องแนวคิดแบบ reliabilism), 1981.

เน้นความน่าเชื่อถือของกระบวนการ ซึ่งเห็นว่าการให้เหตุผลสนับสนุนความเชื่อนั้นตัดสินโดยพิจารณาจากความน่าเชื่อถือของกระบวนการเชิงปริมาณ ที่นำสู่ความเชื่อนั้น โดยความน่าเชื่อถือขึ้นกับแนวโน้มของกระบวนการที่นำสู่ความเชื่อที่จริงได้ จึงกล่าวได้ว่าตามทฤษฎีที่เน้นความน่าเชื่อถือของกระบวนการนั้น เรามีความรู้ว่า P ก็ต่อเมื่อเรามีความเชื่อที่จริงว่า P และความเชื่อดังกล่าวเป็นผลผลิตของกระบวนการเชิงปริมาณที่น่าเชื่อถือ เห็นได้ว่าความน่าเชื่อถือของกระบวนการมิได้เป็นองค์ประกอบภายใน ดังนั้นแนวคิดแบบนี้จึงจัดว่าเป็นการให้เหตุผลสนับสนุนแบบทฤษฎีที่เน้นปัจจัยภายนอก ความมีเหตุผลสนับสนุนของความเชื่อนั้นพิจารณาจากแนวโน้มของกระบวนการดังกล่าวที่จะสร้างความเชื่อที่จริง และไม่สร้างความเชื่อที่เท็จ

๔. โคห์ลเบิร์ก (Kohlberg's Theory of Moral Development)^{๑๘} ให้เหตุผลทางจริยธรรม ผู้เสนอทฤษฎีนี้คือ ลอเรนซ์ โคห์ลเบิร์ก (Lawrence Kohlberg ๑๙๖๙, ๑๙๘๕) โคห์ลเบิร์กได้เสนอทฤษฎีของเขาโดยยึดแนวทางการศึกษามาจากงานวิจัยของเพียเจต์ ทฤษฎีของโคห์ลเบิร์กให้เหตุผลทางจริยธรรม ๓ ระดับ คือ

ระดับที่ ๑ ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (Preconventional morality) เป็นระดับที่บุคคลให้เหตุผลทางจริยธรรม โดยมีพื้นฐานมาจากการคาดหวังไม่ทำสิ่งต่าง ๆ พฤติกรรมของบุคคลจึงมีแนวโน้มที่จะเป็นการแสวงหาเพื่อตอบสนองต่อความพึงพอใจของตนเองเป็นสำคัญ โดยที่ไม่ได้คำนึงถึงบุคคลอื่น

ระดับที่ ๒ ระดับตามกฎเกณฑ์ (Conventional morality) เป็นระยะซึ่งการให้เหตุผลทางจริยธรรม มีพื้นฐานอยู่บนการคล้อยตามบุคคลอื่น และมาตรฐานทางสังคม บุคคลจะกระทำพฤติกรรมเพื่อที่จะให้ผู้อื่นยอมรับในตัวเขา หรือทำในสิ่งที่บุคคลอื่นเห็นว่าดี เพื่อให้กลุ่มและองค์การยอมรับเป็นสำคัญ

ระดับที่ ๓ ระดับเหนือกฎเกณฑ์ (Postconventional morality) จัดว่าเป็นระดับที่สูงที่สุดของการให้เหตุผลทางจริยธรรม และมีพื้นฐานของการกระทำอยู่บนมาตรฐานและความเชื่อส่วนบุคคล เข้าใจเรื่องของสิทธิมนุษยชน ยอมรับกฎเกณฑ์แบบประชาธิปไตย ควบคุมตนเองให้อยู่ในกรอบโดยไม่กระทำอะไรที่ไปกระทบสิทธิของผู้อื่น

^{๑๖} Armstrong, D. M. Belief, Truth, and Knowledge. Cambridge: Cambridge University Press. (ข้อปกป้องแนวคิดแบบ reliabilism ในช่วงแรก), 1937.

^{๑๗} Sosa, E. Knowledge in Perspective. Cambridge: Cambridge University Press. (รวบรวมบทความเกี่ยวกับการให้เหตุผลสนับสนุน ความรู้ reliabilism มูลฐานนิยมและสหณนิยม), 1991.

^{๑๘} วิไลวรรณ ศรีสงคราม, สุชัยญา รัตนสัญญา, โรจน์วี พจน์พัฒน์, พีรพล เทพประสิทธิ์, จิตวิทยาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร: ทริปเพิ้ล เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๕๙), หน้า ๗๗ – ๗๘.

การพัฒนาจริยธรรมของบุคคลนั้น ตามแนวคิดของโคห์ลเบิร์ก จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจท์ ทั้งนี้เพราะเลือกกระทำพฤติกรรมโดยคำนึงถึงส่วนรวมหรือชุมชนมากขึ้น และจะลดการกระทำเพื่อตนเองลง แม้ว่าแต่ละสังคมและวัฒนธรรมจะมีขั้นของการพัฒนาทางจริยธรรมตามลำดับ เช่นเดียวกับที่ โคห์ลเบิร์กเสนอ แต่ปัจจัยลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป จะทำให้บุคคลที่อยู่ในสังคมที่แตกต่างกันมีการพัฒนาจริยธรรมได้แตกต่างกันออกไป อีกทั้งในงานวิจัยบางงานวิจัยที่ทำกับวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปก็ยิ่งพบว่า บางครั้งการเชื่อมโยงระหว่างการใช้เหตุผลทางจริยธรรม และพฤติกรรมทางจริยธรรมของบุคคลมีความขัดแย้งกัน

๕. ดาร์วิน (Darwinist)^{๑๔} ญาณวิทยาธรรมชาติที่เสนอว่าสิ่งที่ควรเชื่อ คือสิ่งที่ทำให้เราอยู่รอด ตามแนวคิดนี้การที่มนุษย์อยู่รอดมาจนถึงวันนี้ย่อมแสดงว่า ความรู้ที่มนุษย์มีอยู่เป็นสิ่งที่ควรเชื่อ อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าการอธิบายข้างต้นยอมรับไว้ก่อนว่า “ความรู้ที่เราเชื่อเป็นความรู้ที่เราควรรู้” มิได้เริ่มต้นด้วยการแทนที่คำถามเชิงบรรทัดฐานด้วยคำถามเชิงบรรยายสรุปได้ว่า ญาณวิทยาเชิงธรรมชาติต้องการอธิบายว่า เราได้ความรู้มาอย่างไร โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ในส่วนของการแทนที่คำถามเชิงบรรทัดฐานที่ว่า “เราควรทำอย่างไรเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้” ด้วยคำถามเชิงบรรยายที่ว่า “เราได้ความรู้มาอย่างไร” นั้นยังมีความเห็นไม่ตรงกันในหมู่นักญาณวิทยาเชิงธรรมชาติ บางคนเห็นว่าสามารถแทนที่กันได้โดยสมบูรณ์ แต่บางคนเห็นว่าไม่อาจแทนที่กันได้โดยสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะยังจำเป็นต้องมีการประเมินอยู่อีก เช่น การประเมินว่า “ความเชื่อที่มีอยู่เป็นความรู้หรือไม่” เป็นต้น “การให้เหตุผลสนับสนุน” หรือ “มีเหตุผลสนับสนุน” มีการใช้กันทั่วไปในญาณวิทยา คำดังกล่าวเป็นคำที่อยู่ในกลุ่มเดียวกับคำเชิงบรรทัดฐานต่าง ๆ เช่น ได้รับการยืนยัน มีเหตุผล แต่ก็ไม่ได้มีข้อตกลงร่วมกันว่าคำเหล่านั้นมีความหมายเหมือนกัน แม้ักญาณวิทยาบางคนก็ใช้คำนี้แทนที่กันได้ แต่บางคนก็เห็นว่าแต่ละคำมีความแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันว่า “ความเชื่อ” คือสิ่งที่คำเหล่านี้กล่าวถึง ซึ่งนักญาณวิทยาสนใจว่าอะไรทำให้ความเชื่อมีเหตุผลสนับสนุน ประพจน์ ข้อความ ข้ออ้าง สมมติฐาน และทฤษฎี สามารถกล่าวได้ว่ามีเหตุผลสนับสนุน

^{๑๔} Davidson, D. A Coherence Theory of Truth and Knowledge. In E. Le Pore(ed.). The Philosophy of Donald Davidson. London: Blackwell. (บทความของเดวิดสันที่ได้แย้งธรรมชาติของความเชื่อและการอ้างถึงนั้นทำให้เป็นไปไม่ได้ที่เราจะเชื่อผิดทั้งหมด), 1986.

๖. เดส์การต์สล็อตซิม (Chisolm)^{๒๐} และบองซู^{๒๑} นักทฤษฎีที่เน้นปัจจัยภายใน โดยกำหนดให้ผู้เชื่อจะต้องตระหนักถึงองค์ประกอบของการมีเหตุผลสนับสนุนทั้งหมด โดยรูปแบบที่เข้มงวดที่สุดของทฤษฎีที่เน้นปัจจัยภายใน คือ ความคิดเห็นที่ว่าเราสามารถตัดสินใจได้ตลอด ว่าความเชื่อของเรามีเหตุผลสนับสนุนหรือไม่ โดยอาศัยการคิดใคร่ครวญอย่างรอบคอบ (careful introspection)

สรุป ความศรัทธาความเชื่อตามทฤษฎี มี ๒ แนวทาง คือ มूलฐานนิยม กล่าวว่าเป็นความเชื่อพื้นฐานที่มีเหตุผลสนับสนุนในตัวเอง และให้เหตุผลสนับสนุนความเชื่ออื่น ๆ อีกทอดหนึ่ง นักสทนต์นิยม ปฏิเสธว่ามีความเชื่อใด ๆ ที่มีเหตุผลสนับสนุนตนเอง และเสนอว่าความเชื่อต่าง ๆ ให้เหตุผลสนับสนุนความเชื่อซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อเดียวกัน มूलฐานนิยมและนักสทนต์นิยม ส่วนใหญ่จัดอยู่ในกลุ่มทฤษฎีที่เน้นปัจจัยภายนอก และก็มีนักทฤษฎีอีกกลุ่มเน้นปัจจัยภายใน ส่วนด้านจริยธรรมให้เหตุผลทางจริยธรรม ๓ ระดับ คือ ระดับก่อนกฎเกณฑ์ เป็นการแสวงหาเพื่อตอบสนองต่อความพึงพอใจของตนเองเป็นสำคัญ โดยที่ไม่ได้คำนึงถึงบุคคลอื่น ระดับตามกฎเกณฑ์มีพื้นฐานอยู่บนการคล้อยตามบุคคลอื่น และมาตรฐานทางสังคม เพื่อให้กลุ่มและองค์กรยอมรับเป็นสำคัญ ระดับเหนือกฎเกณฑ์ จัดว่าเป็นระดับสูงที่สุดของการให้เหตุผลทางจริยธรรม ยอมรับกฎเกณฑ์แบบประชาธิปไตย ควบคุมตนเองให้อยู่ในกรอบโดยไม่กระทำอะไรที่ไปกระทบสิทธิของผู้อื่น

ข. ความศรัทธาในทางพุทธศาสนา

๑. พุทธทาส ภิกขุ อธิบายคำสอนเกี่ยวกับศรัทธาของพุทธมามกะที่มีต่อพุทธศาสนาไว้ ๗ ประการ คือ

๑) เชื่อโดยตรงต่อเหตุผล และด้วยความเป็นผู้อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล ข้อนี้ย่อมทำให้ความเชื่อพอเหมาะสม ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป และเคียงคู่กันไปกับปัญญาของพุทธมามกะ ถ้อยคำเป็นแบบฉบับว่า การเชื่อมงาย เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นจตุรรมแห่งความนับถือของพุทธมามกะนั้น เป็นผู้รู้และดำเนินไปตามหลักแห่งการใช้เหตุผล จึงเป็นผู้กำจัดความมงายของโลก

^{๒๐} Chisolm, R. The Theory of Knowledge. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. (ข้อปกป้องแนวคิดแบบมूलฐานนิยมและภายในนิยมที่มีอิทธิพล), 1966.

^{๒๑} BonJour, L. The Structure of Empirical Knowledge. Cambridge, MA: Harvard University Press. (บทวิพากษ์ที่ชัดเจนและรวบรัดต่อมूलฐานนิยมและข้อปกป้องแนวคิดแบบสทนต์นิยม), 1985.

๒) เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ได้ฝึกพระองค์เองมาเป็นเวลาเพียงพอ จนสามารถบรรลุด้วยพระองค์เอง และทรงชี้ทางให้มนุษย์มีความสะอาด ความสว่างและความสงบเย็น ได้จริง เมื่อได้พิจารณาอุประวัตินี้แห่งคำสอน และการกระทำของพระองค์แล้ว คนทุกคนแม้กระทั่งผู้ที่ไม่นับถือพระองค์ ก็ย่อมเห็นได้ทันทีว่าพระองค์เป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยความสะอาด ความสว่าง และความสงบถึงที่สุด จนสามารถสอนผู้อื่นในเรื่องนี้ ธรรมะที่พระองค์ได้ทรงบรรลุแล้วนั่นเอง จึงทำพระองค์ให้ได้นามว่า พระพุทธเจ้า

๓) เชื่อว่าพระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุ และนำมาสอนนั้น คือความจริงของสิ่งทั้งปวง อันมีอำนาจที่จะบันดาส่งทั้งปวงให้เป็นไปตามกฎนั้น และโดยเฉพาะที่มีค่าต่อมนุษย์มากที่สุด ก็คือ กฎความจริงที่รู้แล้ว สามารถทำผู้นั้น ให้ปฏิบัติถูกในสิ่งทั้งปวง และพ้นทุกข์สิ้นเชิง พระธรรมนี้มีอยู่สำหรับให้มนุษย์เรียนรู้ และทำตามจนได้รับผลจากการกระทำเป็นความพ้นทุกข์สิ้นเชิงทั้งทางกายและทางใจ

๔) เชื่อว่าพระสงฆ์ คือบรรดามนุษย์ที่มีโชคดี มีโอกาสก่อนใครในการได้รู้ ได้ปฏิบัติ และได้รับผลของการปฏิบัติในพระธรรมถึงขนาดที่พ้นจากทุกข์ ยิ่งกว่าคนธรรมดา ด้วยการแนะนำของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์จึงเป็นผู้ที่ควรได้รับการนับถือ และถือเอาเป็นตัวอย่าง และเป็นที่บำเพ็ญบุญของผู้ที่ประสงค์จะได้บุญ ใคร ๆ ก็อาจเป็นพระสงฆ์ที่แท้จริงได้ ไม่ว่าชายหญิง บรรพชิต หรือฆราวาส เด็กหรือผู้ใหญ่ มั่งมีหรือยากจน คนเป็นพระสงฆ์ได้ด้วยการประพฤติและการบรรลุธรรมที่มีอยู่ในตัวเขา ไม่ใช่เพราะการเข้าพิธีหรือการเสกเป่าต่าง ๆ

๕) เชื่อว่าโลกนี้ไม่มีบุคคลใดสร้าง หรือคอยบังคับให้เป็นไป หากแต่เป็นสิ่งที่หมุนเวียนไปเอง ตามกฎของสังขารธรรม คือ กฎธรรมชาติ อันประจำอยู่ในส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นโลก มันเป็นกฎธรรมดาหากแต่ว่ามีบางสิ่งบางอย่างลึกลับ ซับซ้อน ประณีต และมหัศจรรย์ พอที่จะทำให้คนบางพวกหลงไปว่ามีผู้วิเศษคนใดคนหนึ่งเป็นผู้สร้างสิ่งต่าง ๆ เมื่อมนุษย์เรามีความรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งเหล่านี้ได้มากเพียงใด ก็สามารถปรับปรุงตนเองให้ได้รับประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้น หรืออยู่กันได้อย่างมีความสุขมากเพียงนั้น ไม่ต้องมีคัมภีร์ซึ่งอ้างว่าส่งมาจากสวรรค์ คงมีแต่คัมภีร์ที่คนผู้เข้าถึงธรรมะแล้ว รู้เห็นได้อย่างไร ก็บอกไปอย่างนั้นจนผู้อื่นสามารถเข้าถึงธรรมะได้อย่างเดียวกันก็พอแล้ว เราเรียกคนเหล่านั้นว่า พระพุทธเจ้า

๖) เชื่อว่าตัวแท้ของศาสนานั้น คือ ตัวการกระทำที่ถูกต้อง ตามกฎแห่งความจริง จนได้รับผลของการกระทำ เป็นความสะอาด ความสว่าง และ ความสงบจริง ๆ หาใช่เป็นเพียง คัมภีร์ หรือคำสั่งสอน หรือการสวดมนต์ วิงวอน พุทธมามะมีศาสนาของตน ๆ อยู่ที่กาย วาจา ใจ อันสะอาดของตนเอง ความสะอาด ความสว่าง และความสงบนี้ คือ ความหมายอันแท้จริง ของคำ

ว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งที่แท้ทั้งสามองค์เป็นองค์เดียวกัน พุทธมามกะจึงทำใจของตนให้ปักดิ่งลงที่ความสะอาด ความสว่าง และ ความสงบเท่านั้น

๗) เชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนล้วนมีกรรม หรือการกระทำของตนเอง เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก และความทุกข์ แล้วแต่ว่าได้ทำไว้อย่างไรในขณะที่แล้วมา ทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง เป็นเครื่องปรุงแต่งตัวเองบังคับความเป็นไปของตัวเองโดยเด็ดขาด ถ้าอยากมีหรืออยากอยู่ในโลกที่งดงาม ก็ต้องทำกรรมดีโดยส่วนเดียว ถ้าเบียดเบียนตนอยู่ในโลกทุก ๆ แบบ ก็มีวิธีทำให้จิตใจสูงพอที่จะไม่ทำอะไร ๆ ให้เป็นกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นมาได้ และอยู่เหนือกรรมโดยประการทั้งปวง ผู้ที่ทำกรรมชั่วไว้จักต้องได้รับโทษ หรือชดใช้ด้วยกฎแห่งกรรมเสียก่อน จึงจะพ้นจากกรรมชั่วนั้น เว้นเสียแต่ได้ทำกรรมดีไว้มากจนอำนาจของกรรมชั่วไปเสียก่อนที่มันจะให้ผลได้^{๒๒}

๒. พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต) อธิบายคำสอนเกี่ยวกับศรัทธาไว้ว่า ศรัทธาหรือความเชื่อนี้จะมี ๒ ประเภท ศรัทธาประเภทที่ ๑ เป็นศรัทธาแบบปิดกั้นปัญญา ใช้วิธีปลุกเร้าหรือแม้แต่บังคับให้เชื่อ และพอเชื่อแล้วก็ต้องมอบความไว้วางใจให้สิ้นเชิง ห้ามถาม ห้ามสงสัย คอยรอทำตามอย่างเดียว ศรัทธาประเภทนี้ไม่ทำให้มีการสืบค้นทางปัญญาต่อไป ในศาสนาต่าง ๆ จะเน้นแบบนี้ ศรัทธาประเภทที่ ๒ เป็นศรัทธาแบบสื่อนำสู่ปัญญา คือความเชื่อนั้นเป็นตัวชักนำให้สนใจเริ่มต้นศึกษาสืบค้น สิ่งทั้งหลายในโลกนี้มีมากมาย เมื่อยังไม่มีจุดเริ่มต้นว่าจะสนใจเรื่องใด แต่เมื่อเกิดศรัทธาต่อบุคคลหรือเรื่องราวหลักการใด ศรัทธานั้นก็จะปจจัยที่ทำให้มีจุดเริ่มต้น ศรัทธาทำให้มีความสนใจและเข้าไปหา โดยเฉพาะศรัทธาในคนก็เพื่อจะชักนำให้เข้าไปซักถามเขา การที่ศรัทธาในพระก็เพื่อจะเข้าไปหาและซักถามท่าน เพื่อให้เกิดความรู้ และเข้าใจความจริงยิ่งขึ้นไป^{๒๓}

๓. พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงความเชื่อในเรื่องของกรรม ถ้าชาวพุทธตั้งอยู่ในหลักที่ถูกต้องแล้วก็จะเชื่อในเรื่องกรรม หวังผลจากกรรม คือหวังผลจากการกระทำด้วยความเพียรพยายามของตนโดยใช้สติปัญญาพิจารณาตามเหตุผล ซึ่งจะทำให้สามารถพัฒนาตนเองได้โดยไม่มัวเมาตื่นขำวามงคล ทำให้ต้องเสียเวลาซึ่งหาประโยชน์อันใดมิได้ หวังพึ่งปัจจัยภายนอกหากจะเชื่ออะไรพิเศษออกไปโดยไม่มี ความหนักแน่นในการทำ ความดี โดยนั่งคอยโชค หวังผลจากการดลบันดาลเท่านั้น ก็เป็นอันว่าขัดต่อความเชื่อเรื่องกรรม^{๒๔}

^{๒๒} พุทธทาส ภิกขุ, ศรัทธาความเชื่ออย่างพุทธมามกะ, [ออนไลน์]. <http://nooknandclub.net/thread-6553-1-1.html> [๕ มี.ค.๒๕๕๖].

^{๒๓} พระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต), พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, หน้า ๑๑๑.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง, พิมพ์ครั้งที่ ๖๐, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๗.

สรุปได้ว่า ความศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา เป็นการปลูกศรัทธาที่ถูกต้องควรประกอบไปด้วย บุคคลผู้ที่ชักนำศรัทธา รวมถึงการมีศรัทธาทั้ง ๗ ข้อ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นอย่างครบถ้วน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความศรัทธาในพุทธศาสนาได้ เช่น มีความเชื่อในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ อันเป็นหลักยึดที่สำคัญของพุทธศาสนา เป็นความเชื่อที่มีเหตุมีผล และต้องมีปัญญาเป็นองค์ประกอบด้วยเสมอ ความศรัทธาในทางพระพุทธศาสนานั้น มีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้านั้นได้ตรัสรู้โดยพระองค์เอง ทรงตรัสหลักพระธรรมไว้เป็นความจริงทุกประการ และมีความเชื่อ ความเลื่อมใสในคุณของพระรัตนตรัย จึงเป็นผู้ที่มีศรัทธาที่ถูกต้อง จึงเรียกได้ว่าจะเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และการมีความเชื่อในด้านศาสนานั้น ก็สามารถปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวันตามหลักธรรมคำสั่งสอนของศาสนาตามที่ตนนับถือนั้น ๆ เช่น การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา มีการเวียนเทียนในวันสำคัญ การทำบุญตักบาตร การไหว้พระสวดมนต์ ตลอดจนจนถึงการปฏิบัติสมณภาวนาและวิปัสสนาภาวนา

ค. ความศรัทธาของพุทธบริษัท

๑. นางกาติยานีเกิดที่เมืองกุรัมมนคร มีเพื่อนสนิทชื่อนางกาฬี ทั้งคู่มีอุปนิสัยตรงกัน คือ เป็นผู้ฝึกฝนในธรรมเมื่อไปไหนก็มักชวนกันไปด้วย ในสมัยนั้นพระโกฏิกณณโสณเถระมาพำนักในเมืองนั้น มารดาของท่านก็อ้อนวอนขอให้ท่านแสดงธรรม ตามที่เคยได้ยินมาจากพระโอรสของพระพุทธองค์ พระโกฏิกณณโสณเถระจึงขึ้นนั่งธรรมาสน์ที่ลาดปูไว้อย่างดี เริ่มแสดงเทศนาตั้งแต่วเวลาเที่ยงคืน นางกาติยานีก็ชักชวนนางกาฬีสหายสนิทมาฟังธรรมเช่นกัน โดยยืนฟังธรรมอยู่รอบนอกเบื้องหลังฝูงชนทั้งหลาย เวลานั้นปรากฏว่ามีโจรกลุ่มใหญ่ประมาณ ๕๐๐ คน ได้ขุดอุโมงค์ลับจากมุมหนึ่งภายในนคร โดยเล็งว่าจะไปทะเล่ที่บ้านนางกาติยานีนั่นเอง ในขณะที่บรรดาโจรทำงานกลางดึกลักลอบขุดอุโมงค์อยู่นั้น หัวหน้าโจรก็ออกตรวจตราความเป็นไปของชาวเมือง เห็นมีผู้คนชุมนุมอยู่ เข้าไปดูจึงเห็นพระโกฏิกณณโสณเถระขึ้นบนธรรมมาสน์กำลังเริ่มแสดงธรรม หัวหน้าโจรก็เที่ยวเตร่อยู่บริเวณรอบนอกเพื่อดูลาดเลา

นางกาติยานีซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกันเรียกหาทาสแล้วสั่งความนางทาสว่า คำมืดแล้วให้นางทาสกลับไปบ้านเพื่อเอาตะเกียงน้ำมันมาจุดให้สว่างเพื่อจะให้ฟังธรรม ทาสีนั่นรีบรุดกลับไปบ้านนางกาติยานี พบพวกโจรที่กำลังขุดอุโมงค์ขึ้นมาตรงบริเวณใกล้บ้านพอดี นางจึงรีบรุดกลับมาไม่ทันได้ไปเอาตะเกียงน้ำมันบนเรือนมาด้วยเกรงว่าโจรจะเห็นและจับตัวไว้ เมื่อมาถึงนางทาสก็คลานเข้าไปกระซิบความให้นายหญิงฟัง หัวหน้าโจรซึ่งนั่งอยู่ข้างหลังนางกาติยานีก็ได้ยินเช่นกัน หัวหน้าโจรจึงนึกในใจว่า ถ้านางคนนี้เชื่อฟังคำนางทาสแล้วลুকกลับไปเรือน ตนก็จำต้องยับยั้งนาง

โดยการจะเอาดาบฟันให้ขาดเป็นสองท่อนตรงนั่นเอง แต่ถ้านางฟังธรรมหัวหน้าโจรก็ปฏิญาณในใจว่า จะคืนทรัพย์ที่พวกโจรปล้นให้ทั้งหมด

นางกาติยานีได้ฟังนางทาสีรายงานก็กำชับไม่ให้ส่งเสียงดัง และบอกนางทาสีว่า หากโจรจะลักก็ได้แต่ทรัพย์ภายนอก แต่วันนี้นางตั้งใจจะฟังธรรมอันเป็นทรัพย์ภายในที่หาได้ยากยิ่ง เมื่อหัวหน้าโจรได้ฟังถ้อยคำที่นางพูดกับทาสีแล้ว ก็คิดในใจว่าหญิงคนนี้มี ความมั่นคงในจิตใจยิ่งนัก หากเราลักทรัพย์จากเรือนของนางเราคงต้องตกนรกแน่ หัวหน้าโจรคิดได้ดังนั้นแล้วก็ส่งข่าวไปให้ลูกน้องเอาทรัพย์สินที่ขโมยไปมาคืนเสีย แล้วตามตัวลูกน้องให้มายืนฟังธรรมอยู่ด้านนอก นางกาติยานีนั่งสมาธิจิตสดับรับฟังพระธรรมเทศนา น้อมจิตปฏิบัติตามธรรมก็บรรลุเป็นพระโสดาบันในคืนนั้น ครั้นรุ่งเช้าหัวหน้าโจรพาลูกน้องมาหมอบแทบเท้า ขอให้นางกาติยานีอภัยโทษให้ นางจึงยกโทษให้ หัวหน้าโจรดีใจและเกิดศรัทธาปสาทะทั้งในความประพฤติดังของนางกาติยานี และธรรมะที่ได้ฟังจากพระโกฏิกัณณ-โสมเถระ จึงออกปากขอร้องให้นางกาติยานีนำพวกตนเข้าไปบวชในสำนักของพระโกฏิกัณณโสมเถระ และต่อมาได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ทุกรูป ต่อมาเมื่อพระศาสดาประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหารได้ทรงสถาปนาพวกอุบาสิกาไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ กัน และได้สถาปนานางกาติยานีอุบาสิกาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกา คือเป็นอริยสาวิกา ผู้เลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้น^{๒๕}

๒. นางกาฬิกรรชริกาเกิดในเมืองราชคฤห์ เมื่อเจริญวัยแล้วได้แต่งงานอยู่กับสามีในกรุงกุรขรนคร ต่อมานางได้ตั้งครุฑ รักษาบริหารครุฑจนครบกำหนดแล้วคิดว่า การคลอดบุตรในเรือนของบุคคลอื่นนั้นเป็นการไม่สมควร จึงกลับไปยังเรือนบิดามารดาของตนที่กรุงราชคฤห์ในเวลาเที่ยงคืนของคืนหนึ่ง นางกาฬิได้ยินเสียงของพวกสาตาศิรยักษ์และเหมวตยักษ์ ซึ่งยืนอยู่ในอากาศเหนือเรือนของตน กล่าวพรรณนาพระคุณของพระรัตนตรัย นางบังเกิดความเลื่อมใสที่ได้ยินเสียงสรรเสริญพระคุณพระรัตนตรัยนั้น นางกาฬิได้น้อมจิตตามเสียงนั้น และตั้งจิตให้เป็นสมาธิพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ จนได้บรรลุพระโสดาปัตติผลโดยที่ยังไม่ได้เข้าเฝ้าพระบรมศาสดาเลย ต่อมานางก็ได้คลอดบุตรโดยสะดวก พระพุทธองค์ทรงปรารภเหตุนี้ เมื่อทรงสถาปนาบรรดาอุบาสิกาทั้งหลายในตำแหน่งต่าง ๆ ได้ทรงสถาปนาแต่งตั้งนางกาฬิอุบาสิกาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลาย ในฝ่ายผู้เลื่อมใสตาม คือ เลื่อมใสโดยฟังธรรมตามคนอื่นหรือตามกันมา^{๒๖}

^{๒๕} อย.เอกก.อ.(ไทย) ๑/๑๕๒/๑๔๒

^{๒๖} อย.เอกก.อ.(ไทย) ๑/๑๕๒/๘๒.

๓. นางสาวชานา เอตทัตตะในฝ่ายผู้ถึงพระรัตนตรัยก่อน นางสาวชานานี้เป็นมารดาของพระยยะ หลังจากเศรษฐีบิดาพระยยะ ได้อาราธนาพระบรมศาสดาเสด็จไปยังคฤหาสน์แล้วพระบรมศาสดาพร้อมด้วยพระยยะได้เสด็จไปยังเรือนของเศรษฐีตามคำอาราธนา ประทับบนอาสนะที่จัดเตรียมไว้ มารดาและภรรยาเก่าของพระยยะได้ช่วยกันถวายภัตตาหาร เมื่อเสร็จภัตกิจแล้ว พระพุทธองค์ทรงแสดงอนุพุทฺธิกาและอริยสัจ ๔ ให้สตรีทั้งสองฟัง เมื่อจบลงเธอก็ได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุเป็นพระโสดาบันพระพุทฺธศาสนา แสดงตนเป็นอุบาสิกา ขอถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิต เธอทั้งสองได้ชื่อว่า “เป็นอุบาสิกาคณแรกหรือรุ่นแรกที่ถึงพระรัตนตรัยในพระพุทฺธศาสนา”^{๒๗} พระพุทธองค์จึงทรงยกย่อง “สุชาดาธิดาของเสนานีภุมมพี เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเราผู้ถึงสรณะก่อน”^{๒๘}

๔. นางนกุลมารดาคหปตานี เอตทัตตะในฝ่ายผู้มีความคุ้นเคยในพระศาสดา ในอดีตชาตินางนกุลมารดาคหปตานีและสามี “เคยเป็นบิดามารดาของตถาคต ๕๐๐ ชาติ เคยเป็นปู่เป็นย่า ๕๐๐ ชาติ เคยเป็นลุงเป็นป้า ๕๐๐ ชาติ เคยเป็นอาเป็นน้า ๕๐๐ ชาติ ดังนั้น เพราะความรักความผูกพันที่ติดตามมาตลอดช้านานนี้ พอได้เห็นตถาคตจึงสุดที่จะอดกลั้นความรักนั้นไว้ได้” พระพุทธองค์จึงทรงยกย่อง “นกุลมารดาคหปตานีเลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเราผู้กล่าวถ้อยคำที่ทำให้เกิดความคุ้นเคย”^{๒๙}

๕. นางวิสาขา เอตทัตตะในฝ่ายผู้เป็นทายิกา นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นแบบอย่างของผู้อุปถัมภ์พระพุทฺธศาสนา กิจกรรมประจำคือ ถวายภัตตาหาร เกสซ์โอสถ ดูแลเอาใจใส่พระสงฆ์สร้างวัดโดยปกตินางวิสาขาจะไปวัดวันละ ๒ ครั้ง คือ เช้า-เย็น และเมื่อไปก็จะไม่ไปมือเปล่า ถ้าไปเวลาเช้าก็จะมีของเคี้ยวของฉันเป็นอาหารถวายพระ ถ้าไปเวลาเย็นก็จะถือน้ำปานะไปถวาย เพราะนางวิสาขามีปกติทำอย่างนี้เป็นประจำ เป็นที่ทราบกันดีทั้งพระภิกษุสามเณรและอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย แม้นางวิสาขาเองก็ไม่กล้าที่จะไปวัดด้วยมือเปล่า ๆ เพราะละอายที่พระภิกษุหนุ่มสามเณรน้อย ต่างก็จะมองดูที่มีอว้านางถืออะไรมา และก่อนที่นางจะออกจากวัดกลับบ้าน นางก็จะเดินเยี่ยมเยือนถามไถ่ความสุข ความทุกข์ และความประสงค์ของพระภิกษุสามเณร และเยี่ยมภิกษุใช้จนทั่วถึงทุก ๆ องค์ก่อนแล้วจึงกลับบ้าน^{๓๐} นางวิสาขามหาอุบาสิกา สร้างวัดหนึ่ง เมื่อมาถึงวัดได้ถอดเครื่องประดับมหาลดาปสาธน์มอบให้หญิงสาวผู้ติดตามไว้ แต่หญิงรับใช้ลืมไว้ที่ศาลา นางวิสาขาก็ให้กลับไปนำมาแต่สั่งว่าถ้าพระอานนท์เก็บรักษาไว้ก็ไม่ต้องเอาคืน แต่นางวิสาขาก็กลับ

^{๒๗} วจ.ทุก.(ไทย) ๒๐/๒๕๘/๓๓.

^{๒๘} วจ.ทุก.(ไทย) ๒๐/๒๕๘/๓๔.

^{๒๙} วจ.ทุก.(ไทย) ๒๐/๒๖๖/๓๓.

^{๓๐} วจ.ทุก.(ไทย) ๒๐/๒๕๙/๓๕.

คิดได้อีกว่า“เครื่องประดับไม่มีประโยชน์แก่พระเถระ” ดังนั้น นางวิสาขาจึงขอรับคืนมาแล้วนำออกขายในราคา ๙ โกฏิ กับ ๑ แสนกหาปณะ ตามราคาทุนที่ทำไว้ แต่ก็ไม่มีผู้ใดมีทรัพย์พอที่จะซื้อไว้ได้ นางจึงซื้อเอาไว้อเอง ด้วยการนำทรัพย์เท่าจำนวนนั้นมาซื้อที่ดินและวัสดุก่อสร้าง ดำเนินการสร้างวัดถวายเป็นพระอารามที่ประทับของบรมศาสดา และเป็นที่อยู่อาศัยจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์สามเณร ได้นามว่าพระวิหารบุพพาราม^{๓๑} นางวิสาขาทูลขอพรถวายผ้าอาบน้ำฝน หลังจากคำบอกเล่าของสาวใช้ที่เข้าใจว่าพระเป็นนักบวชซีเปลือย เนื่องจากเห็นพระสงฆ์เปลือยกายอาบน้ำฝน “เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จมาประทับที่บ้านและเสร็จกตกิจแล้ว นางวิสาขาจึงได้เข้าไปกราบทูลขอพร เพื่อถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุสงฆ์ พระพุทธองค์ประทานอนุญาตตามที่ขอนั้น และนางวิสาขาก็เป็นบุคคลแรกที่ได้ถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระภิกษุสงฆ์”^{๓๒} นางวิสาขาได้ชื่อว่าเป็นมหาอุบาสกาผู้ยิ่งใหญ่ เป็นยอดแห่งอุปัฏฐายิกา ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยวัตถุจตุปัจจัยไทยทานต่าง ๆ ทั้งที่ถวายเป็นของสงฆ์ส่วนรวม และถวายเป็นของส่วนบุคคล คือ แก่พระภิกษุแต่ละองค์ ๆ การทำบุญของนาง นับว่าครบถ้วนทุกประการตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ดังคำที่นางเปล่งอุทานในวันฉลองวิหาร คือ วัดบุพพารามที่นางวิสาขาส่งถวายนั้นด้วยคำว่า สมบูรณ์ทุกประการแล้ว ความปรารถนาเหล่านั้น คือ

- ๑) ความปรารถนาที่จะสร้างปราสาทด้วยปูนถวายเป็นวิหารทาน
- ๒) ความปรารถนาที่จะถวายเตียง ตั้ง พูก หมอน และเสนาสนภัณฑ์
- ๓) ความปรารถนาที่จะถวายสลากภัตเป็นโภชนาทาน
- ๔) ความปรารถนาที่จะถวายผ้ากาสิกพัสตร์ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย เป็นจีวรทาน
- ๕) ความปรารถนาที่จะถวายเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นเภสัชทาน^{๓๓}

และนอกจากนี้ บทบาทที่สำคัญ ในการชวนชวายเป็นพระสงฆ์ ริเริ่มสอดส่องดูแลเอาใจใส่พระสงฆ์ให้เอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย ดังที่นางวิสาขาประพฤติปฏิบัติ มาโดยตลอดหากกล่าวในแง่พระพุทธศาสนา นางวิสาขายังเป็นผู้ริเริ่มในการถวายเครื่องอุปโภคและบริโภคบางประการที่เหมาะสมแก่สมณสาธูป ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เพื่อเป็นประโยชน์แก่ตนเองและประชาชนทั้งหลาย จนเป็นประเพณีที่พุทธศาสนิกชนในปัจจุบันปฏิบัติสืบต่อกันมา คือ การถวายผ้าอาบน้ำฝนก่อนเข้าพรรษา การถวายไม้กวาด หรือการถวายข้าวต้มแก่ภิกษุสงฆ์เป็นต้น นอกจากนี้นางยังได้เดินสอบถามความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ตามกุฏิต่าง ๆ ทำให้นางทราบปัญหาของพระสงฆ์ทุก

^{๓๑} พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์ (สมาน กลยานธมโม), **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕๙.

^{๓๒} .อ.จ.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๕๙/๓๕.

^{๓๓} พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์ (สมาน กลยานธมโม), **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**, หน้า ๓๖๑.

รูป หากรูปใดอยู่ในกรอบพระธรรมวินัยนางก็จะยกย่อง เคารพ เชิดชู หากรูปใดไม่ประพฤติปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย นางจะเข้าไปกล่าวตักเตือนให้รูปนั้นประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง การที่นางทำเช่นนี้ เป็นการทำหน้าที่ของพุทธบริษัทที่สมบูรณ์ ดังนั้น จะเห็นว่านางวิสาขามิใช่บำรุงพระสงฆ์และวัดวาอารามต่าง ๆ เท่านั้น นางก็ยังสอดส่องดูแลความประพฤติของพระสงฆ์อีกด้วย^{๓๔} พระพุทธองค์จึงทรงยกย่อง “วิสาขามิคารมาตา เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเราผู้ยินดีในการถวายทาน”^{๓๕}

๖. นางสามาวดี เอตทัคคะ ในฝ่ายผู้อยู่ด้วยเมตตา พระนางสามาวดี เป็นพระมเหสีของพระเจ้าอุเทน ครั้งหนึ่งขณะที่พระเจ้าอุเทนเสด็จประพาสราชอุทยาน พระนางมาคันธิยา (พระมเหสีที่มีความริษยา) สั่งคนรับใช้ให้เอาผ้าชุบน้ำมันแล้วนำไปพันที่เสาทุกต้น ในปราสาทของพระนางสามาวดี พุดเกลี้ยกล่อมให้พระนางและบริวารเข้าไปรวมอยู่ในห้องเดียวกันแล้ว จึงลั่นกลอนจากข้างนอกแล้วจุดไฟเผาพร้อมทั้งปราสาท พระนางสามาวดี ขณะเมื่อไฟกำลังลุกลามเข้ามาใกล้ตัวอยู่นั้นมีสติมั่นคง ไม่หวั่นไหวให้อิวาทแก่หญิงบริวารทั้ง ๕๐๐ ให้เจริญเมตตาแผ่ไปยังบุคคลทั่วไปแม้ในพระนางมาคันธิยา ให้ทุกคนมีสติไม่ประมาท ให้มีจิตตั้งมั่นในเวทนาปริคคหัมมัญฐานอย่างมั่นคง พวกหญิงบริวารปฏิบัติตามทุกประการ จนบางพวกได้บรรลุ สกทาคามีผล บางพวกบรรลุอานาคามีผล ก่อนที่จะถูกไฟเผาผลาญกระทำการถึงแก่กรรม ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ด้วยกันทั้งหมด พระพุทธองค์จึงทรงยกย่อง “สามาวดีเลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเราผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา”^{๓๖}

๗. นางขุชุตตรา เอตทัคคะในฝ่ายผู้แสดงธรรม ได้รับการยกฐานะจากการเป็นทาสีคอยรับใช้นางสามาวดี ให้ดำรงอยู่ในฐานะมารดา และอาจารย์ของนางสามาวดี และหญิงบริวารเหล่านั้น มีหน้าที่ไปรับฟังพระธรรมเทศนาจากพระบรมศาสดา แล้วนำมาแสดงให้นางสามาวดีกับบริวารฟัง นางขุชุตตรากระทำดังนี้จนนางเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก^{๓๗} พระพุทธองค์จึงทรงยกย่อง “นางขุชุตตรา ว่าเลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเราผู้เป็นพหูสูต”^{๓๘}

^{๓๔} พระมหาชัยวัฒน์ อภิธานจारी (สิงห์โง่น), “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๐.

^{๓๕} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๕๙/๓๒.

^{๓๖} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๖๑/๓๒.

^{๓๗} พระครูกลุณยานสิทธิวิวัฒน์ (สมาน กลุณยานมโม), เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, หน้า ๓๖๕.

^{๓๘} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๖๐/๓๖.

๘. พระนางสุปวาสา เสด็จคະในฝ่ายผู้ถวายของมีรสอันประณีต พระนางเป็นพระธิดาของนครโกถียะ พระนางได้เข้าเฝ้าพระบรมศาสดาครั้งแรก ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์จบแล้วก็ดำรงอยู่ในอริยภูมิเป็น พระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน หลังจากพระนางประสูติราชโอรสแล้วมีพระประสงค์จะถวายมหาทานด้วย พระกระยาหาร ที่มีรสอันประณีตเป็นเวลา ๗ วันติดต่อกันจึงกราบทูลความประสงค์แก่พระสามี ให้ไปกราบทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ มารับมหาทานอาหารบิณฑบาต ในพระราชนิเวศน์ตามที่พระนางทูลอาราธนานั้น พระพุทธองค์จึงทรงยกย่อง “สุปวาสา-โกถียธิดาเลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเราผู้ถวายรสอันประณีต”^{๓๙}

จากการศึกษาศรัทธาของอุบาสิกา ในครั้งพุทธกาลนั้น พบว่า อุบาสิกานั้นเป็นผู้มีความศรัทธาอย่างไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า ได้เข้าถึงหลักพระธรรมคำสอน สิ้นความลังเลสงสัย โดยสิ้นเชิง ได้ประพฤติปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมนั้น และพระสงฆ์ผู้เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะอุบาสิกานี้เป็นผู้บรรลุนิพพาน ระดับโสดาบันเป็นอย่างต่ำ จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ อีกทั้งยังเป็นผู้ที่ได้ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นลำดับสืบต่อมา

๒.๑.๓ ความศรัทธาความเชื่อทางพุทธศาสนา

บุคคลผู้มีความศรัทธา เมื่อได้ผู้แนะนำเป็นพระตถาคตสั่งสอนในเวลาค่า ก็จักบรรลุคุณธรรมพิเศษในเวลาเช้า เมื่อได้รับคำแนะนำในเวลาเช้า ก็จักบรรลุคุณธรรมพิเศษในเวลาค่า ดังมีรายละเอียดดังนี้

ปธานียังกรรม ๕ ประการ

๑. เป็นผู้มีความศรัทธา เชื่อพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันตตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค

๒. เป็นผู้มีความอาพาธน้อยมีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไฟธาตุสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก ปานกลาง เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร

๓. เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา ทำตนให้เปิดเผยตามความเป็นจริงในศาสนา หรือในเพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลาย

^{๓๙} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๖๓/๓๓.

๔. เป็นผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิดมีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่

๕. เป็นผู้มึปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๔๐}

ประธานยั้งครุธรรม องค์ประกอบในการทำความเพียร กล่าวคือ เจริญวิปัสสนา อนึ่ง คำกล่าวที่ว่า เมื่อเจริญสติปัฏฐานแล้วสามารถที่จะบรรลุนิพพานใน ๗ ปี ๖ ปี เป็นต้น ภายใน ๗ วัน ภายใน ๑ คิน ภายใน ๑ วันนั้น ไม่ใช่คำของบุคคลทั่วไป แต่เป็นคำของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสออกมาโดยผ่านการรู้แจ้งเห็นจริงด้วยพระญาณของตนเองในสภาวะธรรมทั้งหมดแล้ว พระพุทธองค์ทรงได้พระนามว่า สุตตะ แปลว่า พระผู้ตรัสแต่คำพูดที่เป็นประโยชน์จริงเท่านั้น นักปฏิบัติไม่ควรสงสัยในคำพูดนี้ บุคคลเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาความเชื่อมั่น มีสัมมาฉันทะปรารถนาจะหลุดพ้นจากวัฏฏทุกข์แล้ว พึงเพียรเจริญวิปัสสนาด้วยความมั่นใจ^{๔๑}

นอกจากนี้ผู้ที่มีศรัทธาที่ต่างกัน มีการถือเอาคุณสมบัติของศรัทธาที่ต่าง ๆ กันมาเป็นหลักเกณฑ์ที่ทำให้เกิดศรัทธาของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน เป็นความเชื่อที่ประกอบไปด้วยเหตุและผล ดังมีรายละเอียดดังนี้

ศรัทธา ๔ จำพวก

๑. รูปีปมาณิกา (รูปประมาณ) บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณเลื่อมใสในรูป^{๔๒} ผู้ถือเอารูปร่าง เป็นประมาณ บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นรูปที่สูง รูปที่ผอม รูปที่อ้วน รูปที่มีอวัยวะสมส่วน ถือเอาประมาณในรูปร่างนั้นแล้วจึงชอบใจเลื่อมใสในรูปที่พอใจที่จะเชื่อถือ เกิดความเลื่อมใส ศรัทธา บุคคลประเภทนี้เรียกว่า ผู้ถือรูปเป็นประมาณเลื่อมใสในรูป^{๔๓}

๒. ลูขีปมาณิกา (ลูขประมาณ) บุคคลผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ เลื่อมใสในความเศร้าหมอง^{๔๔} บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นจิวรเศร้าหมอง บาตรเศร้าหมอง เสนาสนะเศร้าหมอง

^{๔๐} อก.ปิฎก.(ไทย) ๒๒/๕๓/๙๒.

^{๔๑} พระโสภณมหาเถระ (มหาสียาตอ), วิปัสสนาธุณี หลักการปฏิบัติวิปัสสนา (ฉบับสมบูรณ์) แปลโดยจำรูญ ธรรมดา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาสน์ไทยการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๘๙-๓๙๐.

^{๔๒} อก.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

^{๔๓} อภิ.ปุ.(ไทย) ๓๖/๑๗๑/๒๐๔.

^{๔๔} อก.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

หรือเห็นทุกกริยาต่าง ๆ ถือเอาประมาณในความเศร้าหมองนั้นแล้วเกิดความเลื่อมใส^{๔๕} จึงชอบใจเลื่อมใสน้อมใจที่จะเชื่อถือ

๓. โสฬสปมาณิกา (โฆษประมาณ) บุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณ เลื่อมใสในเสียง^{๔๖} บุคคลบางคนในโลกนี้ถือเอาประมาณในเสียงนั้นที่ผู้อื่นกล่าวสรรเสริญ ที่ผู้อื่นชมเชย ที่ผู้อื่นกล่าวยกย่อง ที่ผู้อื่นกล่าวสรรเสริญสืบ ๆ กันมาแล้วเกิดความเลื่อมใส^{๔๗} บุคคลที่ได้ยินได้ฟังเสียงพูดจาที่ไพเราะ จึงชอบใจเลื่อมใสน้อมใจที่จะเชื่อถือแล้วเกิดความเลื่อมใส^{๔๘} น้อมใจไปเพื่อศรัทธา

๔. ธัมมปมาณิกา (ธรรมประมาณ) บุคคลผู้ถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม^{๔๙} บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นศีล สมาธิ ปัญญา แล้วถือเอาประมาณในศีลเป็นต้นนั้นแล้ว เกิดความเลื่อมใส บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม^{๕๐} จึงเกิดความชอบใจเลื่อมใส น้อมใจที่จะนับถือ

นอกจากนี้ ยังมีหลักธรรมที่ประกอบกับความศรัทธา ในด้านความเป็นใหญ่ ในการทำความดีด้านต่าง ๆ ดังมีรายละเอียด คือ

อินทรีย์หรือพละธรรม ๕ ประการ

๑. สัทธาพละ ความเชื่อ หมายถึง กิริยาที่เชื่อ ความเชื่อมั่นในกรรม ผลของกรรม และพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ความเชื่อมั่นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง

๒. วิริยะพละ ความเพียร หมายถึง การปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความอดุสาหะก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย

๓. สติพละ ความระลึกได้ หมายถึง กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่เลือนลอย ความไม่ลืมสติ

๔. สมาธิพละ ความตั้งจิตมั่น หมายถึง ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ ความดำรงอยู่แห่งจิต

^{๔๕} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๗๒/๒๐๔.

^{๔๖} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

^{๔๗} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๗๑/๒๐๔.

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๓.

^{๔๙} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

^{๕๐} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๗๒/๒๐๔-๒๐๕.

๕. ปัญญาพละ ความรู้แจ้งชัดในเหตุผล หมายถึง ความไม่หลง ความวิจย ความเลือกสรร กิริยาที่รู้ชัดเป็นต้น

อินทรีย์หรือพละธรรม ๕ นี้ สัทธาเป็นใหญ่ในการตัดสินใจเชื่อ วิริยะเป็นใหญ่ในการประคับประคองจิตให้ก้าวหน้า สติเป็นใหญ่ในการเกื้อหนุนจิตให้แจ่มชัดด้วยการพิจารณา สมาธิเป็นใหญ่ในการควบคุมจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน ปัญญาเป็นใหญ่ในการทำให้รู้ชัดในเหตุผล ในการปฏิบัติธรรมนั้น ผู้บรรลุดรรมจะต้องมีการตัดสินใจเชื่อ มีความเพียร มีความระลึกถึงหลักปฏิบัติ มีการพิจารณาให้ชัดเจน มีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหว มีความเข้าใจชัดในเหตุผลของการปฏิบัติ^{๕๑}

สรุปว่า ศรัทธาในหมวดธรรมทั้ง ๓ เมื่อถือตามหน้าที่แล้ว ศรัทธามีความสำคัญตามหน้าที่คือ สร้างความเป็นใหญ่ในกิจนั้น ๆ และเป็นกำลังแห่งจิตใจ เพื่อให้องค์ธรรมนั้นเกิดความสัมพันธ์กันในหมวดธรรม และเกื้อกูลส่งเสริมให้การเจริญวิปัสสนาที่ประกอบด้วยหมวดธรรมทั้ง ๓ เกิดความสำเร็จ จนเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในสัจจะธรรมเป็นโลกุตตรปัญญา และมีความสัมพันธ์กับเป้าหมาย

๒.๒ แนวคิดเรื่องการสวดสาธยายพระไตรปิฎก

๒.๒.๑ ความเป็นมาของการสวดสาธยาย

เมื่อครั้งพระโคตมพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระพุทธเจ้าและพระสาวกองค์สำคัญโดยเฉพาะพระสารีบุตร ได้คำนึงว่าเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว หากไม่มีการรวบรวมประมวลคำสอนของพระองค์ไว้ พระพุทธศาสนาก็จะสูญสิ้น ดังนั้น แม้พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ก็ได้การริเริ่ม เป็นการนำทางไว้ให้เป็นตัวอย่างแก่คนรุ่นหลังว่า ให้มีการรวบรวมคำสอนของพระองค์ เรียกว่าสังคายนา สังคายนา ก็คือการรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ แล้วทรงจำไว้เป็นแบบแผนอันเดียวกัน คือรวบรวมไว้เป็นหลัก และทรงจำถ่ายทอดสืบมาเป็นอย่างเดียวกัน

ขณะนั้นล่วงปลายพุทธกาลแล้ว นิครนถนาฏบุตรผู้เป็นศาสตาของศาสนาเซนได้สิ้นชีวิตลง สาวกของท่านไม่ได้รวบรวมคำสอนไว้เป็นหมวดหมู่ และไม่ได้ตกลงกันไว้ให้ชัดเจน ปรากฏว่าเมื่อศาสตาของศาสนาเซนสิ้นชีวิตไปแล้ว เหล่าสาวกก็แตกแยกทะเลาะวิวาทกันว่า ศาสตาของตนสอนว่าอย่างไร ครั้งนั้น พระจุณทเถระได้นำขานี้มากราบทูลแด่พระพุทธเจ้า และพระองค์ได้ตรัสแนะนำให้พระสงฆ์ทั้งปวง ร่วมกันสังคายนาธรรมทั้งหลายไว้เพื่อให้พระศาสนาดำรงอยู่ยั่งยืนเพื่อ

^{๕๑} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๔๖. พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, ๒๕๔๖, หน้า ๒๕๙.

ประโยชน์สุขแก่พหุชน^{๕๒} เวลานั้น พระสารีบุตรอัครสาวกยังมีชีวิตอยู่ คราวหนึ่งท่านปรารภเรื่องนี้ แล้วกล่าวว่า ปัญหาของศาสนาเขนเกิดขึ้นเพราะว่าไม่ได้รวบรวมร้อยกรองคำสอนไว้

เพราะฉะนั้นพระสาวกทั้งหลายของพระพุทธเจ้า ควรจะได้ทำการสังคายนา คือ รวบรวมร้อยกรองประมวลคำสอนของพระองค์ไว้ให้เป็นหลักเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อปรารภเช่นนี้แล้วพระสารีบุตรก็ได้แสดงวิธีการสังคายนาไว้เป็นตัวอย่าง โดยท่านได้รวบรวมคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นข้อธรรมต่าง ๆ มาแสดงตามลำดับหมวด ตั้งแต่หมวดหนึ่ง ไปจนถึงหมวดสิบ คือเป็นธรรมหมวด ๑ ธรรมหมวด ๒ ธรรมหมวด ๓ ไปจนถึงธรรมหมวด ๑๐ เมื่อพระสารีบุตรแสดงจบแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ประทานสาธุการ^{๕๓} หลักธรรมที่พระสารีบุตรได้แสดงไว้นี้ จัดเป็นพระสูตรหนึ่งเรียกว่าสังคีตสูตร (พระสูตรว่าด้วยการสังคายนา หรือสังคีติ)เป็นตัวอย่างที่พระอัครสาวกคือพระสารีบุตรได้กระทำไว้ แต่ท่านพระสารีบุตรเองได้ปรินิพพานไปก่อนพระพุทธเจ้า ดังนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วภาระจึงตกอยู่กับพระมหากัสสปเถระ ซึ่งตอนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานนั้น เป็นพระสาวกผู้มีอายุพรรษามากที่สุด

จากหลักฐานความเป็นมาดังกล่าว คำว่า สาธยาย ตรงกับคำบาลีว่า สขมาย แปลว่าการท่องบ่น ดังปรากฏใน คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาว่า อสขมายมลา มนตา^{๕๔} มนต์มีการไม่ท่องบ่นเป็นมลทิน นอกจากนั้น คำว่า สาธยาย หรือ การท่องบ่น มีลักษณะเป็นคำกิริยา คือ ทรงจำบทพระพุทธวจนะ ดังปรากฏข้อความในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาที่แสดงไว้ว่า เมื่อคราวที่เมืองเวสาลีเกิดภัย ๓ อย่างขึ้น^{๕๕} ชาวเมืองทั้งหลายได้พร้อมใจกันนิมนต์พระพุทธเจ้าไปเพื่อให้ช่วยระงับดับภัยเหล่านั้น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปถึงแล้ว ทรงรับสั่งให้พระอานนท์เรียนรัตนสูตร แล้วนำไปสาธยายยังที่ต่าง ๆ พร้อมทั้งเทียวประพรมน้ำพระพุทธมนต์ เพื่อเป็นเครื่องป้องกันรักษาแก่ชาวเมืองที่ประสบภัย ในที่สุดภัยอันตรายทั้งปวงก็สงบระงับลงได้

การสวดสาธยายพระพุทธวจนะหรือพระบาลี จึงนับเป็นกิจอัน สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา เรียกว่า คันถธุระ ดังปรากฏในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา คือ อตตโน ปญฺญานุรูปน เอกํ วา เทว วา นิกาเย สกลํ วา ปน เตปิฏกํ พุทฺธวณฺโณ อุกคฺคณฺหิตฺวา ตสฺส ธาณํ กถนํ วาจณนฺติ อิหฺม คณฺถุรํ นาม การเรียนพระพุทธวจนะ คือ พระไตรปิฎก หนึ่งนิกายบ้าง สองนิกายบ้าง หรือทั้งหมด ทรงจำไว้ กล่าวบอก ตามสมควรแก่ปัญญาของตน ชื่อว่า คันถธุระ

^{๕๒} (ที.ปา.๑๑/๑๐๘/๑๓๙)

^{๕๓} (ที.ปา.๑๑/๒๒๕-๓๖๓/๒๒๔-๒๘๖)

^{๕๔} อังธรรมบท

^{๕๕} คือ พุพฺภิกขภัย อมนุสสภัย โรคภัย

หลังจากพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันต์ทั้งหลายมีพระมหากัสสปะเป็นต้น ได้ทำการประชุมสงฆ์รวบรวมพระธรรมวินัยไว้เป็นหมวดหมู่ ที่เรียกว่า สังคายนา พระอรหันต์และพระสาวกต่าง ๆ ในยุคนั้นต่างจดจำธรรมวินัยไว้ด้วยระบบมุขปาฐะ จนพระไตรปิฎกได้รับการบันทึกเป็นอักษรลงในใบลานมีพัฒนาการเรื่อยมาตามลำดับ การสวดสาธยาย เป็นธรรมเนียมที่ได้รับการปฏิบัติสืบทอดกันมาตามลำดับ เมื่อมีทายกทายิกานิมนต์พระสงฆ์ไปในงานต่าง ๆ อันเป็นมงคลบ้าง อวมงคลบ้างพระสงฆ์จะประกอบศาสนพิธีด้วยการสวดสาธยายมนต์ ซึ่งเรียกว่า เจริญพระพุทธมนต์ (ในงานมงคล) และสวดพระพุทธรูปมนต์ (ในงานอวมงคล) หรือที่เรียกว่า “พระปริตร” จนกระทั่งปัจจุบัน

๒.๒.๒ สวดพระปริตร คือ สาธยายพระไตรปิฎกบางพระสูตร

สุตตันตปิฎกในพระไตรปิฎกได้ชื่อว่า ปริตร หรือพระปริตรธรรม ดังนั้น การสวดพระปริตร คือ การสวดสาธยายพระไตรปิฎกบางพระสูตรที่สำคัญ ๆ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ถึงแม้จะมีมากโดยจำแนกเป็นปิฎก ๓, นิกาย ๕, องค์ ๙, ธรรมชั้น ๘๔๐๐๐ ก็ตาม แต่จุดหมายอยู่อย่างเดียวกันคือ “วิมุตติ” ความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง สิ่งที่พระองค์ตรัสว่าเป็นเครื่องป้องกันภัยอันตราย และเพื่อความสุข ความไม่มีโรคของภิกษุสามเณร ตลอดจนอุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย ก็เป็นธรรมะอย่างหนึ่งในบรรดาธรรมทั้งหลายที่มุ่งไปสู่วิมุตติ ซึ่งธรรมะนั้นเรียกโดยภาษาบาลีว่า “ปริตต” เรียกโดยภาษาไทยว่า “พระปริตร” พระปริตรที่พระพุทธเจ้าทรงประทาน โดยการเรียนการสอนปริตรไม่เป็นอาบัติ หลังจากนั้น ทรงอนุญาตให้ภิกษุเรียนสอนปริตรได้ โดยไม่ต้องอาบัติ ดังมีพระบาลีในติรจฉานสิกขาบท ภิกษุณีวัฏฐังคะว่า ... อนาปัตติ คุตตตถาย ปริตตํ ปริยาปุณนตี. อนาปัตติ คุตตตถาย ปริตตํ วาเจติ.^{๕๖} เรียนวิชาป้องกันเพื่อประสงคค์ุ้มครองตน ไม่เป็นอาบัติ สอนวิชาป้องกันเพื่อประสงคค์ุ้มครองตน ไม่เป็นอาบัติ ปริตรที่ทรงอนุญาตไว้ใน ๒ สิกขาบทนี้ ได้แก่ มนต์ เป็นต้น ที่สามารถเอาชนะพญายักษ์และงู เป็นต้น ดังที่อรรถกถาพรรณนาไว้ว่า...“ปริตต”นติ ยกข -ปริตตนา คมณ ทลาภิเกหํ สพพมปิ วฏฺฐนตี.^{๕๗} บทว่า “ปริตต”ได้แก่วิชาป้องกันตัว มีชนิดวิชาป้องกันพญายักษ์ และป้องกันพวคนาค (งู) เป็นต้น แม้ทุกอย่างย่อมสมควร

แม้มนต์ที่พระองค์ไม่ได้ตรัสไว้ ก็ยังทรงอนุญาตให้เรียนให้สอนได้ จะต้องกล่าวทำไมถึงปริตรที่พระองค์ตรัสสอนไว้เล่า เพราะพระองค์ตรัสอนุญาตแก่นางภิกษุณี จึงเป็นอันทรงอนุญาต

^{๕๖} วิ. (บาลี) ๓/๑๗๗-๘

^{๕๗} วิ.จ. (บาลี) ๒/๕๕๔

แม้แก่ภิกษุ ตลอดจนทายาททายิกาด้วย พระพุทธเจ้าทรงมีพระดำรัสให้ภิกษุทั้งหลายเล่าเรียน และทรงจำเครื่องรักษาอันชื่อว่าอาฏานาฏิยะ ดังมีพระบาลีว่า

อุคคณหาถ ภิกขเว อาฏานาฏิย์ รกขิ, ปริยาปุณาถ ภิกขเว อาฏานาฏิย์ รกขิ, ชาเรถ ภิกขเว อาฏานาฏิย์ รกขิ. อตถสัหิตา ภิกขเว อาฏานาฏิยา รกขา ภิกขุณิ ภิกขุเนนุ อุปาสกานิ อุปาสกานิ คุตติยา รกขาย อวิหีสาย ผาสุวิหารายาติ.^{๕๘}

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเล่าเรียนการรักษาอันชื่อว่า อาฏานาฏิยะ จงทรงไว้ ซึ่งการรักษาอันชื่อว่า อาฏานาฏิยะ การรักษาอันชื่อว่า อาฏานาฏิยะ ประกอบด้วยประโยชน์ย่อมเป็นไปเพื่อคุ้มครอง เพื่อรักษา เพื่อไม่เปื่อยเปื้อน เพื่อการอยู่อย่างสำราญแห่งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาทั้งหลาย

๒.๒.๓ อานุภาพการสวดสาธยายพระพุทธวจนะ

ในอัมมปัทมสูตรกถา มีเรื่องเล่าว่า อายุวัฒนกุมาร เกิดมามีเหตุที่จะต้องอายุสั้นคือ จะมีอายุเพียง ๗ วันเท่านั้น แต่ก็พ้นจากมรณภัย มีชีวิตอยู่ได้ถึง ๑๒๐ ปี เพราะอานุภาพของพระปริตร^{๕๙} แม้ในภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว การทำปริตรได้เป็นกิจธุระสำคัญอย่างหนึ่ง ในทางพระศาสนา ดังที่ปรากฏในคัมภีร์มิลินทปัญหาว่า... พระเจ้ามิลินท์ซึ่งครองราชย์อยู่ประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ ได้ถามปัญหาเกี่ยวกับเรื่องปริตรกะพระนาคเสน พระนาคเสนได้ถวายวิสัชนาด้วยข้ออุปมาหลายอย่าง จนพระเจ้ามิลินท์ทรงพอพระทัย จากถ้อยคำที่ปรากฏใน มิลินทปัญหাপาฬี หน้า ๑๕๒ - ๑๕๕ ทำให้รู้ได้ว่าสมัยนั้นมีการสวดปริตรกันเป็นประจำ

ปริตรใน พ.ศ. ๙๐๐ กว่า ประมาณ พ.ศ. ๙๐๐ กว่า อันเป็นระยะที่ท่านมหาพุทธโฆส อรรถกถาจารย์ นักปราชญ์แห่งยุคเกิดขึ้น ผู้คนที่เป็นชาวพุทธในสมัยนั้นต่างก็มีความเชื่อ เลื่อมใสในพระปริตร ในบางเวลามีกานมงคล หรืออวมงคลต่าง ๆ ก็นิยมอาราธนาอานิสงค์พระสงฆ์ไปสวดพระปริตร แล้วฟังพระสงฆ์สวดกันเป็นประจำ ซึ่งมีเรื่องกล่าวไว้ใน สมณตปาสาทิกาวา ปรีตโตทกั ปรีตตสูตร^{๖๐} กตวา เทธาติ วุตเตน ปน เตสเวยว อุทกั หตเถน จาเลตวา สูตรัง ปริมชชิตวา ทาทพพ. (สมนต. ๑/๕๗๗) ส่วนภิกษุผู้ได้รับอาราธนาว่า โปรดทำน้ำพระปริตร เส้นด้ายพระปริตรให้เกิดดังนี้ควรเอามือ (ของตน) กวนน้ำ ลูบลำเส้นด้ายของคนเหล่านั้นแล ให้ไป

^{๕๘} ที. (บาลี) ๑๑/๒๒๑)

^{๕๙} ดูรายละเอียด ใน อัมมปัทมสูตรกถา สหสสวคค อายุวัฒนกุมารวตถุ.

๒.๒.๔ องค์ประกอบของการสาธยายปริตร

พบว่ามีการใช้วัตถุ ๓ อย่าง เป็นบริวารของปริตร ตามประเพณี คือ...

๑. น้ำปริตร หรือ น้ำมนต์ (ดูในเวสาลิวัตถุ ขุพุทธกปาฐ, สุตตนิปาต รตนสูตรวณณนา)
๒. เส้นด้ายปริตร หรือสายสิญจน์
๓. ทรายปริตร (ดู ๒ อย่างนี้ใน เอกนิปาต ลิตตวคค เกลปตตชาตกวณณนา)

ใน เกลปตตชาตก มีเรื่องเล่าว่า พระโพธิสัตว์โคตมพุทธเจ้าของเราเกิดเป็น ราชโอรส องค์เล็กที่สุด ในจำนวนราชโอรส ๑๐๐ องค์ ของพระเจ้าพรหมทัตต์ ถือเอาสายสิญจน์ และทรายปริตรของพระปัจเจกพุทธเจ้าไปสู่เมืองตักกสิลาคันธารรัฐเป็นเหตุให้พ้นจากภัยอันตรายของนาง ยักษิณี จนได้เป็นพระราชาครองเมืองตักกสิลาเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองนั้น

๒.๒.๕ อานุภาพสวดสาธยายพระสูตรหรือพระปริตรธรรม

๑. มงคลสูตรปริตร บทนี้เมื่อสวดแล้วทำให้เกิดสิริมงคล และมีความสุข รื่นเริงบันเทิงใจ ปราศจากอันตราย

๒. รตนสูตรปริตร บทนี้เมื่อสวดแล้วสามารถพ้นจากภัย ๓ ประการคือ พุพพิชภัย อมนุสสภัย โรคภัย นอกจากนี้ยังทำให้ได้รับความสุขกาย สบายใจ และมีอายุยืน

๓. เมตตสูตรปริตร บทนี้เมื่อสวด (พร้อมทั้งแผ่เมตตาจิตไปยังสัตว์ทั้งหลาย) แล้วมี อานิสงส์ ๑๑ ประการ คือ หลับก็เป็นสุข, ตื่นก็เป็นสุข, ไม่ฝันร้าย, เป็นที่รักใคร่ของพวกมนุษย์, เป็นที่รักใคร่ของพวกอมนุษย์, เทวดารักษา, ไฟทำอันตรายไม่ได้, ยาพิษทำอันตรายไม่ได้, ศัตรูราหู ทำอันตรายไม่ได้, จิตเป็นสมาธิได้เร็ว และมีหวังไปเกิดในพรหมโลก

๔. ขันธสูตรปริตร บทนี้เมื่อสวดแล้วสามารถป้องกันอันตรายจากงูร้าย และสัตว์มีพิษ ต่าง ๆ นอกจากนี้ยังสามารถป้องกันภัยอันตรายอย่างอื่นได้อีก

๕. โมรสูตรปริตร บทนี้เมื่อสวดแล้ว ทำให้รอดพ้นจากภัยอันตรายที่มีผู้คิดร้าย

๖. วัฏฏกสูตรปริตร บทนี้เมื่อสวดแล้ว สามารถป้องกันอัคคีภัยได้

๗. ธชัคคสูตรปริตร บทนี้แม้เพียงระลึกถึง ก็สามารถช่วยได้ในคราวตกจากที่สูง นอกจากนี้เมื่อสวดแล้ว ยังช่วยให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง มีภัยที่เกิดจากยักษ์ และโจร เป็นต้น.

๘. อาณานัญยสูตรปริตร บทนี้เมื่อสวดแล้ว ช่วยให้อุดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ที่ เทวดาและยักษ์ผู้ไม่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาทำร้าย^{๖๐}

๙. อังคุลิมาลสูตรปริตร เมื่อสวดบทนี้ เสกน้ำให้หญิง หรือสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียที่คลอด ลูกยาก ต้ม หรือรดศีรษะแล้ว จะทำให้คลอดง่าย นอกจากนี้ยังสามารถป้องกันอันตรายต่าง ๆ ที่ จะมาถึงตน และช่วยขจัดปัดเป่าภัยอันตรายที่กำลังเกิดอยู่ให้ระงับดับหายไป^{๖๑}

๑๐. โพชนังคสูตรปริตร ปริตรนี้มีคุณสมบัติ ๒ ทางคือ เป็นยารักษาโรคเพราะเมื่อ สวดแล้วสามารถเยียวยารักษาโรคต่าง ๆ มีความป่วยไข้ เป็นต้น ให้หายไปได้ และเป็นมนต์ขจัดปัด เป่าอุปัทวเหตุอันตราย เพราะเมื่อสวดแล้วทำให้ปราศจากอุปัทวเหตุอันตรายต่าง ๆ

๒.๒.๖ การสวดสาธยายที่ได้านิสงส์มาก

คำว่า “ปริตร” มาจากภาษาบาลีว่า “ปริตฺต” แปลว่า เครื่องป้องกันรักษา หมายความว่า เมื่อภัยอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแล้ว ปริตรนี้สามารถช่วยปัดเป่าภัยอันตรายนั้น ๆ ให้ ระงับดับหายไปได้ เมื่อภัยอันตรายยังไม่เกิดขึ้น ก็ช่วยป้องกันไว้ไม่ให้เกิดขึ้น ในกรณีนี้ถ้าผู้สวดและ ผู้ฟังปฏิบัติไม่ถูกวิธีก็ไม่สำเร็จประโยชน์ เหมือนกับยารักษาโรค ผู้ใช้ต้องใช้ให้ถูกวิธี โรคจึงจะหาย ถ้าใช้ไม่ถูกวิธีโรคก็ไม่หาย เพราะฉะนั้น ผู้สวด ผู้ฟังพระปริตร ควรจะทราบวิธีปฏิบัติ แล้วปฏิบัติให้ ถูกต้องจึงจะสำเร็จประโยชน์สมความมุ่งหมายในการทำปริตรนั้น ผู้สวดต้องถึงพร้อมด้วยองค์ ๓ และผู้ฟังก็ต้องถึงพร้อมด้วยองค์ ๓ เช่นกัน

องค์ ๓ ของผู้สวด^{๖๒} คือ ๑. สวดถูกอักขระ ๒. สวดให้ครบบริบูรณ์ ไม่ทำบทพยัญชนะ ให้ขาดตกบกพร่อง และรู้ความหมายของบทสวดนั้นด้วย ๓. ตั้งจิตประกอบด้วยเมตตา ปราณณา จะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง องค์ ๓ ของผู้ฟัง^{๖๓} คือ ไม่มีอนันตริยกรรม ๕ มี มาตุฆาต ปิตุฆาต เป็น ต้น ๒. มิใช่มีฉันทวิภูษบุคคล และ ๓. มีความเชื่อและเลื่อมใสอาณูภาพพระปริตร

^{๖๐} หมายเหตุ ท้าวมหาราชทั้ง ๔ คือ ท้าวธตัทธฐะ ท้าววิรุฬหกะ ท้าววิรูปกะ ท้าวภูเวระได้เข้าไป เฝ้ากราบทูลพระพุทธเจ้าให้ภิกษุทั้งหลายสวดมนต์ป้องกันภัยอันตรายจากเทวดา และยักษ์ที่ชั่วร้าย จึงเกิดพระ ปริตรนี้ขึ้นมา

^{๖๑} หมายเหตุ ปริตรนี้ อรรถกถาเรียกว่า มหาปริตร

^{๖๒} ที. ธ. อาณานัญยสูตร

^{๖๓} มลีนท มจจุปาสมุตติปัญหา ๑๑๕ ม.

๒.๒.๗ การสวดสาธยายเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรมในสติปัฏฐาน ๔

สติปัฏฐาน คือ การตั้งสติ สัมปชัญญะ เพียรพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกให้ได้ ในคำว่า สติปัฏฐาน ๔ หมายความว่า การเจริญสติ^{๖๔} ตามแนวทางสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ด้วยการพิจารณาเห็นภายในกาย ด้วยการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา ด้วยการพิจารณาเห็นจิตในจิต ด้วยการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ หรือการตั้งสติสัมปชัญญะ เพียรพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกให้ได้ หรือธรรมที่ควรเจริญ ๔^{๖๕}

พระอริยบุคคลทั้งหมด บรรลุธรรมได้ด้วยการเจริญวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เท่านั้น แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า จะทรงแสดงโพธิปักขิยธรรม คือ ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ คือ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้ ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค^{๖๖} ทำให้แจ้งอริยสัจ ๔ บรรลุอมรรคผลนิพพาน มีมากถึง ๓๗ ประการ คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิธิบาท ๔ พละ ๕ อินทรีย์ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมรรค ๘ เมื่อกล่าวโดยหลักปฏิบัติแล้ว พบว่า สติปัฏฐาน เป็นหลักในโพธิปักขิยธรรม ธรรมหมวดอื่นมีสัมมัปปธานเป็นต้น เป็นองค์ประกอบหนุนให้การเจริญสติดำเนินไปโดยสะดวกและรวดเร็ว หลังจากนั้น ปัญญาที่เกิดร่วมกับสติ จะพัฒนาขึ้นตามลำดับญาณจนกระทั่งบรรลุอมรรคญาณและผลญาณในที่สุด

ในคัมภีร์อรรถกถา สติปัฏฐาน ๔ แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติมีสติเป็นประธาน หรือสมาสติ เป็นทางเดียว เป็นทางเอก มิใช่ทางสองแพร่ง เป็นทางที่บุคคลพึงไปผู้เดียว เป็นหนทางไปของบุคคลผู้เป็นเอก เป็นหนทางของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นหนทางไปในธรรมวินัยอันเดียวไม่มีในธรรมวินัยอื่น เป็นหนทางย่อมไปครั้งเดียว เป็นมรรคเบื้องต้น^{๖๗} ที่เป็นโลกิยะมรรค เมื่อบุคคลเจริญให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อบรรลุอมรรคที่เป็นโลกุตตระ

^{๖๔} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๒-๔๐๕/๓๐๑-๓๔๐.

^{๖๕} พ.ป.(ไทย) ๓๑/๒๕/๓๕.

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม Dictionary of BUDDHISM**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒๐.

^{๖๗} ที.ม.อ.(ไทย) ๒/๒/ ๒๖๔.

ในปรมัตถทีปนี สติปัฏฐาน คือธรรมที่เป็นใหญ่ตั้งมั่นในอารมณ์มีกองรูป มักปรากฏในฐานะ ๒ ประการ คือธรรมที่เป็นใหญ่ตั้งมั่น หมายถึงสติ และที่ตั้งของสติ หมายถึงอารมณ์ ๔ มีกองรูปเป็นต้น^{๖๘}

ในปกรณ์วิเสส สติปัฏฐาน ๔ หมายถึงการที่สติแล่นไปตั้งอยู่ในอารมณ์กาย เวทนา จิต ธรรม โดยอาการว่าไม่งาม ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน เพื่อทำกิจให้สำเร็จด้วยการละเสียซึ่งความสำคัญว่างาม ว่าเที่ยง ว่าเป็นสุข ว่ามีตัวตน^{๖๙}

พจนานุกรม มคอ - ไทย กล่าวถึงสติปัฏฐาน ๔ ว่าอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งสติ การตั้งสติการตั้งมั่นซึ่งสติ^{๗๐}

พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสนา ให้ความหมาย สติปัฏฐาน ว่าเป็นชื่อวิธีการบำเพ็ญกรรมฐานจิต ธรรม เป็นอารมณ์ ให้สติจดจ่ออยู่กับฐานอารมณ์นั้น ๆ มิให้พลั้งเผลอ เช่น ระลึกรู้รู้สุขอยู่เสมอ ขณะยืน เดิน นั่ง นอน พุด คิด แบ่งเป็น ๔ คือ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา อัมมานุปัสสนา ผู้ที่จะเจริญสติปัฏฐานได้ดีต้องเป็นผู้มีความพากเพียรที่จะละกิเลส มีสติปัญญะกำหนดรู้เสมอ มีสติระลึกรู้ทุกเมื่อ^{๗๑}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส อธิบายถึงสติปัฏฐาน ๔ ดังนี้ ๑) กายานุปัสสนา สติกำหนดพิจารณากายเป็นอารมณ์ว่า กายนี้สักว่ากาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา เรียกกายานุปัสสนา ๒) เวทนานุปัสสนา สติกำหนดพิจารณาเวทนา คือ สุข ทุกข์ และไม่สุข ไม่ทุกข์ เป็นอารมณ์ว่า เวทนานี้ก็สักว่าเวทนา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา เรียกเวทนานุปัสสนา ๓) จิตตานุปัสสนา สติกำหนดพิจารณาใจที่เศร้าหมอง หรือผ่องแล้ว เป็นอารมณ์ว่าใจนี้ก็สักว่าใจ ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา เรียกจิตตานุปัสสนา ๔) อัมมานุปัสสนา สติกำหนดพิจารณา

^{๖๘} พระญาณธชะ, ปรมัตถทีปนี ปริเฉทที่ ๗ สมุจยสังคหะ, พระคันธสาราภิวงศ์ แปล, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๖๖๐-๖๖๑.

^{๖๙} สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พันธ์ตั้ง, ๒๕๔๖), ข้อ ๘๑๙, หน้า ๑๑๐๙.

^{๗๐} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ - ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๙๕

^{๗๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต) พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสนา คำวัด อธิบายศัพท์และแปลความหมายที่ชาวพุทธควรรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๙๘๑

ธรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศล ที่บังเกิดกับใจเป็นอารมณ์ว่า ธรรมนี้ก็ดีกว่าธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เรียกรัณมานุปัสสนา^{๗๒}

พระกัมมัญฐานาจริยะ พระปณิตตาภิวงค์ อธิบายถึงสติปัฏฐาน ๔ กับกาละวิปลาส มีอยู่ ๔ อย่าง คือ ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีสติตามดูกาย ตามดูความเป็นจริง ก็จะรู้ว่าร่างกายเป็นสิ่งที่ไม่สะสวยงดงาม รู้ว่าร่างกายนี้เป็นอสุภะ ย่อมละสุขวิปลาสให้หมดไป ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติตามดูเวทนา (สุข ทุกข์ เฉย ๆ) เมื่อจิตของโยคีพัฒนาขึ้นจะเห็นได้ชัดเจนว่า ในรูปนามที่จำแนกเป็นสุข ทุกข์และอุเบกขานั้น แท้จริงเป็นทุกข์ หรือมีแต่ทุกข์ ย่อมจะละสุขวิปลาสให้หมดไป ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติตามดูจิต เมื่อสังเกตเห็นสภาวธรรมทางจิต เช่น โกรธ ขอบ เมื่อกำหนดรู้ สภาวธรรมนั้นก็ดับไป นี่ก็คือการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของจิต ซึ่งเป็นอนิจจัง ย่อมละนิจจวิปลาสให้หมดไป ๔) ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติตามรู้สภาวธรรมต่าง ๆ รู้ว่า สภาวธรรมเป็นไปเองโดยไม่มีการบังคับบัญชา โยคีเข้าใจได้ว่าไม่มีตัวตน เรา เขา เป็นอัตตาย่อมละอัตตวิปลาสให้หมดไป^{๗๓}

พระคันธสाराภิวงค์ สรุปความหมายของสติปัฏฐานไว้ว่า การกำหนดรู้สภาวธรรมเป็นปัจจุบันโดยจตจ่อสภาวธรรมปัจจุบันในแต่ละขณะอย่างต่อเนื่อง ความจตจ่อมีลักษณะเพ่งจิตลงไป ที่อารมณ์กรรมฐาน และกำหนดรู้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ไม่มีส่วนขาดส่วนเกิน เช่น ในเวลานั่ง กรรมฐาน กำหนดรู้สภาวะพองยุบ หรือในขณะที่เดินจงกรม กำหนดรู้สภาวะเบาในเวลากลาง สภาวะผลักดันในเวลาบ่าย และสภาวะหนักในเวลาเหยียบ พยายามจตจ่อสภาวะเคลื่อนไหวเหล่านั้นอย่างบริบูรณ์ ไม่ขาดไม่เกิน มีความครบถ้วนในการกำหนดรู้^{๗๔}

สรุปว่า ผู้ปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ พึงมีสติระลึกรู้ปัจจุบันอยู่ทุกขณะจิต มีใจจตจ่อ ต่อเนื่อง ความสำคัญอยู่ที่การระลึกได้ กล่าวคือ ต้องใช้สติตามพิจารณากาย พิจารณาเวทนา พิจารณาจิต และ พิจารณาธรรมเป็นอารมณ์ จะเห็นได้ว่า สติเป็นสิ่งที่ต้องการในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ สติจะต้องกำหนดรู้ในสิ่งที่มากระทบทวารทั้ง ๖ อัน ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และไม่

^{๗๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นวโกวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๓๘, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๗๙), หน้า ๓๙.

^{๗๓} พระกัมมัญฐานาจริยะ พระปณิตตาภิวงค์, ๖๐ ชั่วโมงกับเทศนาธรรม ดร.เวท ไทยนุกุล แปลและเรียบเรียง พระเทพพนม สุทธิมนิ ตรวจแก้, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๖๑ – ๖๒

^{๗๔} พระคันธสाराภิวงค์, โพธิปักขิยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร: บุญศิริการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑.

ว่าสิ่งนั้นจะเป็นอิริยาบถใหญ่อันได้แก่ การยืน การเดิน การนั่ง การนอน หรืออิริยาบถย่อยต่าง ๆ เช่น การเหลียวซ้ายแลขวา เป็นต้น

๒.๒.๘ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา พึงกำหนดสภาวะธรรมที่เกิดทางอายตนะภายในทั้ง ๖ เพราะสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นทั้งหมดจะเกิดทางอายตนะภายในทั้งสิ้น การกำหนดสภาวะธรรมปัจจุบัน จึงกำหนดที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ สภาวะธรรมที่เกิดได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และธรรมารมณ์ทางใจ เมื่อธรรมารมณ์ ปรากฏทางใจและจิตรับรู้ พึงตามกำหนดรู้ว่า คิดหนอ ๆ พุ้งซ่านหนอ ๆ สุขหนอ ๆ ดีใจหนอ ๆ ทุกข์หนอ ๆ ชอบหนอ ๆ หรือเฉยหนอ เป็นต้น แม้เมื่อท้องพอง กำหนดว่า พองหนอ ท้องยุบลงไป กำหนดว่า ยุบหนอ ขณะเดินจงกรมพึงกำหนดตามระยะการเดิน เช่นระยะที่ ๑ พึงกำหนดว่า ซ้ายย่างหนอ ขว้าย่างหนอ เป็นต้น

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติเข้าไปตั้งเพื่อกำหนดรู้กาย คือ กองรูป (รูปขันธ์) กายานุปัสสนา การกำหนดรู้กองรูปว่าเป็นเพียงกองรูปไม่ใช่สัตว์ บุคคล เรา ของเรา บุรุษ หรือสตรี และมีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่สวยงาม

ส่วนสัมปชัญญะบรรพ พระพุทธองค์ตรัสสัมปชัญญะบรรพไว้ในพระสูตรต้นปิฎกว่า ทำความรู้สึกตัวในการก้าว ในการถอย ในการแล ในการเหลียว ในการคู้เข้า ในการเหยียดออก แม้แต่การฉัน การตี๋ม การเคี้ยว การลิ้ม เป็นต้น ไปจนถึงในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะย่อมทำความรู้สึกตัวอยู่เสมอ มีเพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น และไม่ถือมันอะไร ๆ ในโลก กำหนดไปตามอาการ เช่น ในการก้าวกำหนดว่า อยาก้าวหนอ เป็นต้น^{๗๕}

การปฏิบัติตั้งสติกำหนดที่กาย เริ่มด้วยการนั่งคู้บัลลังก์ คือ การนั่งขัดสมาธิแบบพระพุทธรูป เท้าขวาทับขาซ้าย มือขวาวางลงบนมือซ้าย ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่น แล้วเอาสติไปกำหนดที่ท้องบริเวณสะดือ สังเกตแต่เพียงอาการ คือการแสดงออกมา ซึ่งได้แก่การเคลื่อนไหวของท้องขณะที่ท้องพอง ให้ตั้งสติกำหนดว่า พองหนอ ขณะท้องยุบให้ตั้งสติกำหนดว่า ยุบหนอ เป็นแต่เพียงการกำหนดในใจ ไม่ให้มีการออกเสียง ปลอ่ยให้การหายใจดำเนินไปตามปกติ และไม่ต้องไปสนใจกำหนดลมหายใจเข้าออก จำไว้ว่าให้สนใจแต่เพียงอาการพองและอาการยุบของท้องเท่านั้น ผู้ที่เริ่มปฏิบัติอาจกำหนดอาการดังกล่าวไม่ค่อยได้ให้เอามือขวาวางลงบนหน้าท้องบริเวณ

^{๗๕} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๖/๓๐๕.

สะดือ จะสังเกตเห็นการเคลื่อนไหวของมือและท้องได้ง่ายและชัดเจน เมื่อกำหนดได้แล้วให้เอามือกลับมาวางไว้ในตำแหน่งเดิม

การกำหนดอิริยาบถย่อย มีความสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพราะถ้าอิริยาบถย่อยกำหนดได้ยาก ผู้ปฏิบัติเผลอสติลืมกำหนดได้ง่าย หรือกำหนดไม่ได้ปัจจุบัน ทำให้กิเลสเข้าได้มาก หากผู้ปฏิบัติมีความตั้งใจปฏิบัติทั้งเดินจงกรมและนั่งสมาธิ แต่มองข้ามการกำหนดอิริยาบถย่อย ก็จะเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าในการปฏิบัติ

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติเข้าไปตั้งเพื่อกำหนดรู้ เวทนา คือ การเสวยอารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น มีสุขเวทนา ทุกขเวทนา มีทั้งทุกข์และสุขเวทนา สุขเวทนาอิงอามิส และไม่อิงอามิส ทุกขเวทนาอิงอามิส และไม่อิงอามิส ก็ให้รู้ชัดตามอารมณ์นั้น ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น สุขเวทนามีกำหนดว่า สุขหนอ ๆ เป็นต้น พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายในบ้าง พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง มีสติตั้งมั่นอยู่ในเวทนาที่มีอยู่ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น^{๗๖} เวทนานุปัสสนา การกำหนดรู้กองเวทนาว่าเป็นเพียงเวทนาไม่ใช่สัตว์ บุคคล เรา ของเรา บุรุษหรือสตรี และมีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่สวยงาม โดยจำแนกเป็นความรู้สึกเป็นสุข ทุกข์ และวางเฉย ไม่ทุกข์ไม่สุข

๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติเข้าไปตั้งเพื่อกำหนดรู้จิต จิตที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน การพิจารณาจิตในจิต คือ จิตมีราคะ โทสะ โมหะ หรือ จิตปราศจากราคะ โทสะ โมหะ จิตเป็นอย่างอื่นนอกจากนี้ก็ดี จนที่สุดแม้จิตเป็นสมาธิ หลุดพ้นหรือไม่หลุดพ้น พิจารณาเห็นจิตในจิตภายในบ้าง พิจารณาเห็นจิตในจิตภายนอกบ้าง หรือเห็นจิตอันเป็นภายในและภายนอก สติตั้งมั่นอยู่ว่าจิตมีอยู่ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น^{๗๗} จิตตานุปัสสนา การกำหนดรู้จิตว่าเป็นเพียงจิตไม่ใช่สัตว์ บุคคล เรา ของเรา บุรุษหรือสตรี และมีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่สวยงาม โดยจำแนกเป็นจิตที่ประกอบด้วยโลภะเป็นต้น

ให้ตั้งสติกำหนดรู้ที่จิตนั้น ๆ เช่น ในขณะที่กำลังนั่งกำหนด พองหนอ ยุบหนอ เมื่อจิตนึกคิดถึงเรื่องราวต่าง ๆ ให้ตั้งสติกำหนดในใจว่า คิดหนอ ๆ เมื่อจิตเกิดมีอารมณ์ ราคะ พอใจ ยินดี

^{๗๖} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๘๐/๓๑๓-๓๑๔, ม.ม.(ไทย) ๑๒/๑๑๓/๑๐๙-๑๑๐.

^{๗๗} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๔-๓๑๕, ม.ม.(ไทย) ๑๒/๑๑๔/๑๑๑.

อยากได้ ให้ตั้งสติกำหนดในใจว่า รากะหนอ ๆ พอใจหนอ ๆ ยินดีหนอ ๆ เมื่อจิตเกิดมีอารมณ์โกรธ ไม่พอใจ หงุดหงิด ก็กำหนดไปตามทำนองนี้ ต้องพยายามตามกำหนดทุกขณะจิตที่เกิดขึ้นและให้ทันปัจจุบัน

๔. อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติเข้าไปตั้งเพื่อกำหนดรู้ธรรมชาติอัมมานุปัสสนา การกำหนดรู้สภาวะธรรมว่าเป็นเพียงสภาวะธรรมไม่ใช่สัตว์ บุคคล เรา ของเรา บุรุษหรือสตรี และมีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่สวยงาม โดยจำแนกเป็นสภาวะเห็น ได้ยิน เป็นต้น แบ่งออกเป็น ๕ หมวดคือ

- ๑) หมวดนิรวณ การกำหนดรู้นิรวณ ๕
- ๒) หมวดคันธ การกำหนดรู้คันธ ๕
- ๓) หมวดอายตนะ การกำหนดรู้อายตนะ ๑๒
- ๔) หมวดโพชฌงค์ การกำหนดรู้โพชฌงค์ ๗
- ๕) หมวดสังขะ การกำหนดรู้สังขะ ๔

รูปธรรม มีสภาพแปรปรวนและประจักษ์แก่บุคคลทั่วไป นักปฏิบัติจึงควรตามรู้รูปธรรมเป็นหลัก เมื่อสมาธิตั้งมั่นแล้วนามธรรมก็จะประจักษ์เอง เหมือนกระจกเงาที่ขัดสีดี แล้วย่อมจะสะท้อนเงาได้ชัดเจน ดังข้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ถ้านักปฏิบัติที่กำหนดรูปตามนัยนั้น ๆ แล้วกำหนดนามอยู่ นามย่อมไม่ปรากฏเพราะเป็นสภาพสุขุม เธอไม่พึงทอดธุระ แต่ควรกำหนดใส่ใจตามรู้ หมายรู้รูปเสมอ ๆ เพราะนามที่มีรูปเป็นอารมณ์ย่อมปรากฏเองเมื่อรูปได้ประจักษ์ชัดเจนสะอาดบริสุทธิ์ดีแก่เธอแล้ว^{๗๘}

สรุปว่า เมื่อสภาวะธรรมเกิดขึ้นทางอายตนะใดก็ตาม ให้ผู้ปฏิบัติตามกำหนดรู้สภาวะธรรมนั้น ๆ ให้ทันปัจจุบัน ไม่ก่อนและหลังซึ่งกันและกัน โดยต้องอาศัยความมีสติ และความเพียรเพ่งเผากิเลส

๒.๒.๙ การสาธยายอาการ ๓๒ ในสติปัฏฐาน ๔

ในการปฏิบัติธรรมในสติปัฏฐานสูตร ดังที่กล่าวมา ๔ หมวด ในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ที่แสดงปฏิกุศลปัพพะ ที่แสดงถึงอาการ ๓๒ คือการระลึกถึง ๓๒ โกฏฐาส มี เกสา โลมา นขา ทันตา เป็นต้นเนื่อง ๆ ชื่อว่า กายคตาสติ องค์ธรรมได้แก่ สติเจตสิกที่ในมหาภูตลจิต ๘ ที่มี ๓๒

^{๗๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค แปลภาค ๓ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า ๙-๑๐.

โกฐาสเป็นอารมณ์ คำว่า กาย แปลว่ากอง หมายความว่ากองแห่งหมวด ๓๒ มีผม ขน เล็บ ฟัน หน้ำ เป็นต้น ดังมีวจนัตถะว่า “กายะ คตา = กายคตา, กายคตา จ สา สติ จาติ = กายคตาสติ” การเป็นไปโดยกระทำให้เป็นอารมณ์ ในกองแห่งหมวด ๓๒ มี ผม ขน เป็นต้น ชื่อว่า กายคตา ธรรมชาติที่เป็นไปโดยกระทำให้เป็นอารมณ์ในกองแห่งหมวด ๓๒ มีผม ขน เป็นต้นนั้นด้วย เป็นสติ ด้วย ฉะนั้น จึงชื่อว่า กายคตาสติ

กายคตาสติกรรมฐานนี้เรียกว่า ทวัตติงสกายกรรมฐาน ก็ได้ หรือ โกฐาสกรรมฐาน ก็ได้ เพราะคำว่า กายะ และ โกฐาส นั้นมีความหมายอย่างเดียวกันคือ กายะ แปลว่า กอง ได้แก่ กองส่วนต่าง ๆ มี ๓๒ นั้นเอง โกฐาส แปลว่า หมวด ได้แก่ ส่วนต่าง ๆ มี ๓๒ หมวดนั้นเอง ในการเจริญกายคตาสติกรรมฐานนี้ พระอรรถกถาจารย์แนะไว้ว่า ผู้เจริญจะต้องทำการท่องด้วยวาจา ทุก ๆ คนไป ไม่ว่าจะเป็นบุคคลธรรมดา หรือ บุคคลที่ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก (ติปิฎกธรรมาบุคคล) ก็ตามเพราะว่าการท่องด้วยวาจานั้นเป็นเหตุสำคัญที่จะให้ได้รับความสะดวกสบายในการพิจารณา ด้วยใจ

วิธีเจริญอาการ ๓๒ ดังกล่าวนี เป็นการเจริญโดยใช้คาบิกรรมเป็นภาษาบาลี ครั้นเจริญไปจนครบบริบูรณ์ถูกต้องตามหลักทั้ง ๖ หมวดแล้ว มีหมวดใดก็หมวดหนึ่งจักปรากฏขึ้นแก่ใจ เมื่อหมวดใดหมวดหนึ่งปรากฏในเวลานั้น สัญญาความจำไว้ว่าเป็นสัตตชิวะก็จักหายไป ถ้าหากไม่ปรากฏ สัญญาความจำไว้ว่าเป็นสัตตชิวะก็ยังคงมีอยู่ การที่หมวดใดหมวดหนึ่งมิได้ปรากฏเลยนั้น ก็อาจเนื่องมาจากการบริกรรมเป็นภาษาบาลี ซึ่งมีไม่ใช่เป็นภาษาของตนเองนั้น ฉะนั้น ควรบริกรรมเป็นภาษาของตน ๆ จึงจะเป็นการดีที่สุด เพราะการเจริญกายคตาสตินี้ มีความมุ่งหมายอย่างเดียว คือ ให้โกฐาสอย่างใดอย่างหนึ่งปรากฏขึ้นกับใจ เพื่อจะได้ทำลายสัญญา ความจำว่าเป็นสัตตชิวะ อันเป็นต้นเหตุให้เกิดสุกสัญญา วิธีเจริญเป็นภาษาของตน ๆ นั้นก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับ ภาษาบาลีนั่นเอง

จากการศึกษาความเป็นมาของการสาธยายพระไตรปิฎก จึงสรุปได้ว่า การสาธยายพระ พุทธวจนะ เป็นหน้าที่ที่สำคัญ จัดเป็นธรรมา คือ คณธรรมาในพระพุทธานุสา จัดเป็นการปฏิบัติธรรม ในส่วนของบริกรรมภาวนา เพื่อทำให้จิตใจสงบระงับ เรียกว่า สมถภาวนา ดังเช่นเมื่อสาธยายบท พระพุทธวจนะ เช่น ทวัตติงสากาย โดยบริกรรมเป็นบริกรรมภาวนา จิตมั่นคงเป็นสมาธิ จัดเป็นการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งในพระพุทธานุสา และในการสาธยายพระไตรปิฎก ดังกล่าวนั้น ยังได้ชื่อว่า เป็นการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาโดยอ้อม เพราะเมื่อผู้สวดสาธยายหากสามารถเจริญสติ ในฐานกาย เวทนา จิต และธรรม เช่น การกำหนดรู้อิริยาบถต่าง ๆ กำหนดรู้เวทนา กำหนดรู้จิต และกำหนดรู้ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นนิเวธเป็นต้นไป ที่เกิดขึ้นในขณะที่สวดสาธยาย

๒.๓ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสุเนตร สุนตโร (แก้วขวาน้อย) วิจัยเรื่อง การศึกษาความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตนครราชสีมา พบว่า ๑) นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา มีระดับความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านผลที่ได้จากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่ในระดับมาก ๒) นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมาที่เรียนอยู่ชั้นปีต่างกัน (อายุต่างกัน) มีความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนด้านผลที่ได้จากการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๕ ในส่วนที่แตกต่างกันนั้น นิสิตชั้นปี ๑-๒ มีระดับความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานโดยเฉลี่ยสูงกว่านิสิต ชั้นปี ๓-๔.^{๗๙}

พระสุขุมลชาติ ทองแสง ศึกษาเรื่อง “ความเชื่อ ความเข้าใจ พฤติกรรมและความเครียดของผู้เข้ารับการฝึกอบรม วิปัสสนากรรมฐาน แบบสติปัฏฐาน ๔ ที่วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี” พบว่า (๑) ผู้เข้ารับการฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐาน วัดอัมพวัน มีความเชื่อ ความเข้าใจ และพฤติกรรมอยู่ในระดับค่อนข้างสูง ส่วนความเครียดนั้น อยู่ในระดับต่ำ (๒) ผู้เข้ารับการฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐาน ที่มีปัจจัยส่วนบุคคลด้าน เพศ สถานภาพสมรส อายุ อาชีพ มีความเชื่อ ความเข้าใจ ไม่แตกต่างกัน ส่วนความเครียดจะมีอายุที่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ๐.๐๕ (๓) ผู้เข้ารับการฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานที่มีปัจจัยส่วนบุคคลมีด้านระยะเวลาในการปฏิบัติ มีความเชื่อ ความเข้าใจ พฤติกรรมและความเครียดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ๐.๐๕ (๔) ความเชื่อ ความเข้าใจ พฤติกรรม มีความสัมพันธ์กันทางบวก และมีความสัมพันธ์ทางลบกับความเครียดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕^{๘๐}

^{๗๙} พระมหาสุเนตร สุนตโร (แก้วขวาน้อย), “การศึกษาความพึงพอใจต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตนครราชสีมา”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), บทคัดย่อ.

^{๘๐} พระสุขุมลชาติ ทองแสง “ความเชื่อ ความเข้าใจ พฤติกรรมและความเครียดของผู้เข้ารับการฝึกอบรม วิปัสสนากรรมฐาน แบบสติปัฏฐาน ๔ ที่วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี”, **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

พระประดิษฐ์ ปุณณาลงกาโร (เสนพนัสศักดิ์) ศึกษาเรื่อง “ทัศนคติต่อความตายของพุทธศาสนิกชนผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน วัดสามพราน จังหวัดนครปฐม” พบว่า ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป ของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง ๔๑ – ๖๐ ปี เพศหญิงมากกว่าเพศชาย มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่ามัธยมศึกษาหรือเทียบเท่า ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรส อาชีพแม่บ้าน/พ่อบ้าน ส่วนใหญ่เคยปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานน้อยกว่า ๕๗ ครั้ง^{๔๑}

พระณัฐเสกฐ์ อธิภาโน (รุ่งเรือง) ได้วิจัยเรื่อง ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการบวชเนกขัมมะของพุทธศาสนิกชน : ศึกษากรณี วัดนครป่าหมาก เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร พบว่า พุทธศาสนิกชนผู้บวชเนกขัมมะที่มี เพศ อายุ และระดับการศึกษาต่างกัน มีการตัดสินใจบวชเนกขัมมะไม่แตกต่างกัน ส่วนอาชีพ รายได้ต่อเดือนส่งผลให้มีการตัดสินใจบวชเนกขัมมะที่แตกต่างกัน โดยปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจบวชเนกขัมมะ มากที่สุด คือ มีความศรัทธาเชื่อมั่นในชื่อเสียงของผู้ดำเนินโครงการบวชหรือชื่อเสียงของทางวัดมากที่สุด ส่วนทัศนคติเกี่ยวกับประโยชน์ในการบวชเนกขัมมะ ๓ อันดับแรก คือ เห็นว่าทำให้ได้บำเพ็ญเนกขัมมะบารมี รองลงมา คือ ทำให้ได้ฟังหลักธรรมจากครูบาอาจารย์ ทำให้เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนามากขึ้น โดยมุ่งเน้นเพื่อบำเพ็ญเนกขัมมะบารมี เพื่อศึกษาเรียนรู้หลักธรรมและนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตก่อให้เกิดความสงบร่มเย็นในจิตใจ และเพื่อให้ตนเองหลุดพ้นจากความทุกข์^{๔๒}

สุนันทา มิ่งเจริญพร ศึกษาเรื่อง “การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเยาวชนที่ยุวพุทธิกสมาคม” ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติกรรมฐานนั้นสามารถช่วยพัฒนาทางจิตใจได้เป็นอย่างดี รวมไปถึงการพัฒนาทางด้านพฤติกรรมทั้งทางกาย วาจา และใจ คือ พฤติกรรมหลังจากการฝึกปฏิบัติกรรมฐานนั้น ผู้ปฏิบัตินั้นมีพฤติกรรมที่ดีขึ้น และที่เห็นได้ชัดจากผู้ปฏิบัติส่วนใหญ่ คือ มีการพัฒนาจิตใจที่ดีกว่าก่อนการปฏิบัติกรรมฐาน เช่น ผู้ปฏิบัติใจเย็นลง ไม่ก้าวร้าว มีสมาธิในการเรียนและการทำงานมากขึ้น รู้จักใช้สติคิดในการแก้ปัญหาต่าง ๆ มากกว่าเมื่อก่อน อารมณ์

^{๔๑} พระประดิษฐ์ ปุณณาลงกาโร (เสนพนัสศักดิ์), “ทัศนคติต่อความตายของพุทธศาสนิกชนผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน วัดสามพราน จังหวัดนครปฐม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

^{๔๒} พระณัฐเสกฐ์ อธิภาโน (รุ่งเรือง), “ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการบวชเนกขัมมะของพุทธศาสนิกชน: ศึกษากรณี วัดนครป่าหมาก เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร” *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

แจ่มใส พุดโกหกน้อยลง นินทาน้อยลง และจิตเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มากขึ้น คือ คิดถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว^{๘๓}

ญาณภัทร ยอดแก้ว ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาโครงการปฏิบัติธรรมเนื่องในวันสำคัญ : กรณีศึกษาวัดเอก อำเภอกะสินธุ์ จังหวัดสงขลา” พบว่า ๑) ด้านอาคารสถานที่ ข้อดีคือ ทางโครงการหรือวัดมีความพร้อมด้านสถานที่ซึ่งสามารถรองรับกิจกรรมและผู้เข้าร่วมโครงการได้อย่างเพียงพอ ๒) ด้านอาหารและน้ำปานะ (เครื่องดื่ม) ข้อดีคือ ทางโครงการมีผู้รับผิดชอบเรื่องอาหารที่ชัดเจนและร่วมมือร่วมใจกันจัดอาหารเป็นอย่างดี มีอาหารพอเพียงสำหรับผู้เข้าร่วมโครงการทุกครั้ง ๓) ด้านกิจกรรม ข้อดีคือ ความหลากหลายของกิจกรรมและความกลมกลืนสามารถให้ผู้เข้าร่วมโครงการต่างวัยกันสามารถปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ ร่วมกันได้^{๘๔}

ประนม เทือกทักษ์ ศึกษาเรื่อง “ทัศนะของประชาชนต่อกิจกรรมวันอาทิตย์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อ.ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี” พบว่า ทัศนะของประชาชนต่อกิจกรรมวันอาทิตย์ด้านปาฐกถาธรรม กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยระดับมาก หลวงพ่อปัญญานันทะใช้วิธีแสดงปาฐกถาธรรม ให้ผู้ฟังเข้าใจได้เป็นอย่างดี ด้านโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พบว่า นักเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์มีผลการเรียนดีขึ้น สามารถนำความรู้และจริยธรรมที่ได้รับไปประพฤติในชีวิตประจำวันได้จริง^{๘๕}

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและความสนใจในการปฏิบัติธรรมของผู้สวดสาธยายพระไตรปิฎก ณ วัดไร่เกาตั้นสำโรง ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และ ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

^{๘๓} สุนันทา มิ่งเจริญพร “การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเยาวชนที่ยุวพุทธิกสมาคม” สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต (วิทยาลัยศาสนศึกษา: มหาวิทยาลัยมหิดล ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^{๘๔} ญาณภัทร ยอดแก้ว, “การพัฒนาโครงการปฏิบัติธรรมเนื่องในวันสำคัญ: กรณีศึกษาวัดเอกอำเภอกะสินธุ์ จังหวัดสงขลา”, สาขาพุทธศาสนศึกษา วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^{๘๕} ประนม เทือกทักษ์, “ทัศนะของประชาชนต่อกิจกรรมวันอาทิตย์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อ.ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

